

VILHO SIUKONEN

Sortavala õpetajate seminari
muusikaõpetaja

LAULU ÕPPEVIIS

*Tõlkinud ja
Eesti koolidele kohastanud*

E. MESIÄINEN

*Rakvere õpetajate seminari
muusikaõpetaja*

RAKVERE 1931.

LAULU ÕPPEVIIS

Enne raamatu kasutamist järgmised eksitavad trükivead parandada:

12. lehek.	1. rida	ülevalt on =,	peab olema -
" "	13. "	alt " elustav,	" " edustav.
13. "	7. "	ülevalt " G,	" " C
" "	14. "	" " " G,	" " C
23. "	8. "	" " " takte	" " takse
24. "	9. "	" " " Elmiselt	" " Eelmisest
32. "	3. joonestik	ülevalt 3. takt,	
		viimane noot	" " $\frac{1}{8}$
46. "	1. rida	alt on G	" " C
50. "	5. "	ülevalt " laule	" " laulu
" "	2. joonestik	alt, 1. takt,	
		2. noot	" " $\frac{1}{8}$
56. "	1. rida	alt on neljas	" " kuues
" "	1. "	" " " h	" " e^3, d^3, h
60. "	10. "	" " " kohta	" " kuhu kohta
63. "	alumise	joonestik. 2. takti 1. noodil	puudub punkt
67. "	2. rida	alt on kursustest	peab olema kursusest
71. "	13. "	ülevalt " kõrvusis-	
		vast	" " kõrvuseis-
			vast
75. "	9. ülesandes	peab kõikide G : de asemel	olema C

VILHO SIUKONEN

Sortavala õpetajate seminari
muusikaõpetaja

LAULU ÕPPEVIIS

*Tõlkinud ja
Eesti koolidele kohastanud*

E. MESIÄINEN

*Rakvere õpetajate seminari
muusikaõpetaja*

RAKVERE 1931.

A/S „ÜHISELU“ TRÜKK, TALLINN

LAULUÕPETAJAILE.

Selles raamatus esitatud analüütiline lauluõppeviis lahkuv tunduvalt seni avaldatuist. Olgu siin selle kohta öeldud mõni selgitav sõna.

Mis tähendab *a n a l ü ü s* lauluõpetuses?

See tähendab seda, et hariliku kuulmise järele õpetamise juures laulu *k u u l a t a k s e*, pannakse tähele muusikalisi algteureid, mida siis ka ülesmärgitakse. Helitugevust pannakse tähele marssimise abil, helivältust — juhatamise ja helitõugu kolmkõlade (duuri ja molli) abil. Analüüsi lõpptulemus on, et juba mõne nädalaga lapsed õpivad määrama palja kuulmise järele ükskõik missuguse koolilaulu kahele- või kolmele jagavuse, lihtsad helivältused ja helitõu. „Vaatluse“ esemeks on harilik koolilaul, mitte üksikud intervallid.

Kui laulu harjutamisel mõnede teoreetiliste nähtuste arusaamine on osutunud lastele liig raskeks, on tunni lõpptulemus ikkagi kindlasti positiivne: laul on äraõpitud, mis oligi peasi. See mehaaniline igav käsitöö, mis harilikus kuulmise järele laulmises on äärmiselt tüüta — laulu korrutamine aina „otsast peale“ — jääb ära: kuulatakse ja uuritakse mitmesuguseid asju, õpetaja mängib ja laulab mitu korda ette ja, nagu kogemata, jääb veel ka laul meelde.

Arusaadav, et sarnane õppeviis nõuab õpetajalt vastavat andi ja erilist ettevalmistust; ta ise peab suutma laulu laulda õieti nii viisiliselt kui rütmiliselt. Ja minu

arvates võib lauluõpetajaile need nõudmised alati ette panna väiksemagi südametunnistuse piinata.

Analüüsile järgneb harilikult sünteesis, s. o. meloodia osadesse jaotamisele üksikuiks helideks järgneb viisikeste ehitamine üksikuist helidest. Etteütlusele järgneb hääletamine.

Tabamisega alatagu kohe, kui on õpitud märkima rõhulised helid ja helivältus. Alguses on tabamine ainult rütmiline. Kui kolmkõla helid on õpitud, hakatakse väiksest tabama ka helikõrgust. Ülesandeiks on alguses väikesed harjutised, millele pole vaja andagi muusikalises suhtes suuremat tähtsust.

Nõnda siis algus on puhtanalüütiline; vähehaaval ilmuvad ka tabamisülesanded, kummagi iseloom muutub mitmekesisemaks, selle järele kuidas teoreetilised teadmised ja praktiline oskus kasvavad.

Kas on tähtis, et laps tabaks teadlikult intervalli, kas on pool- ja tervetooni teadmine lapsele hädatarvilik?

Valgustame asja näitega.

On vaja laulda helid e-f. See ülesanne võib olla mitmesuguse raskusega, rippudes sellest, kas antud helid on vabad (lahtised), või liituvad nad õpilase tajumuses mingisugusse teatud helistikku. Eelmisel juhul ülesande õige lahendus nõuab teadmisi ja teatud harjutustele põhjenevat oskust: see on pooltoon, mille laulmine on paljude harjutuste kaudu saanud võimalikuks. Instinktiivselt on ülesannet sel juhul võimata lahendada.

Kui aga helid e-f kuuluvad teatud helistikku, mis käesoleval hetkel elab õpilase tajumuses, on ülesanne kas väga kerge, loomusunniliselt lahendatav, või siis äärmiselt raske, kus teadmistest ja usinast harjutamisestki ei taha jätkuda. Kui on küsimuses, näit. C-duur, lauldakse e-f loomusunniliselt õieti, aga, näit. E-duuris (j muudet. II aste), võib kindel olla, et vähe on

neid koole, kus see koht õieti lauldakse. Helitabamis-
harjutised peavad alati kuuluma mingisugusse teatud
helistikkku. Kui helikäik e-f meie näites C-duuris laul-
dakse iseenesest õieti, siis polegi üldse tarvis teada, et
e-f on pooltoon. Kuna aga helikäik väga harva (või
mitte kunagi) esineb koolilaulus E-duuris, siis on asjata
aja raiskamine ja masendav tuju rikkumine paari juhu
jaoks õpilasi selleks treeneerida. Ilmeka meloodia laula-
vad lapsed loomusunniliselt õieti, sest valesti laulmine
haavab normaalset muusikalist tunnet. Ja kuna taba-
mise õnnestumine ripub suurel määral sellest, kui võrt
on õpilasis arendatud helistikuinstinkti, tonaal-
suse tunnet, siis pandagu õpetamisel just seda
asjaolu teadlikult tähele.

Iga lauldud laul jätab alati meisse helitõulisi
muljeid. Meie, täiskasvanud inimesed, võime mä-
rata helitõu kohe, kui oleme kuulnud laulu. Seda heli-
tõutunnet peab lastes äratatama ja arendatama, teha
seda võimalikult lihtsate abinõudega. Kui helitõu tões-
tamine osutub seda teed võimalikuks, on suur samm
edasi jõutud ühe muusika üdiasja mõistmises ja oman-
damises. Siis ei liiguta enam puhtteoreetilisel, teadusli-
kul alusel, vaid ollakse teel, mis pikapeale viib muusika
sügavuste õigele mõistmisele. Mis meil, vana kooli käi-
nuil, tuleb esiteks meelde, kui meilt küsitakse mõnda
helistikkku? Eelmärgistik, helistiku põhiastmed ja va-
hest ka mõni mänguriista kuju. Aga need kõik on ju
hilisemal ajal inimeste poolt välja mõeldud muusika
välised (nähtavad) märgid. Nad ei kuulu puhtasse
kuuldud muusikasse. Meie võime laulda laulu üks-
kõik missuguses duuris (mollis), laul sellest ei muutu,
laul on alati kas duuris või mollis.

Helitõu tundemärk, nagu miski pitsat, on kolm-
kõla (duur, moll). Kui laul on lauldud, lauldakse selle
viimane heli (mis peab alati toonika olema), ja sellest

laulu üldmulje järele kolmkõla. „Vaadeldakse“, kas kolmkõla on duuris või mollis, ja vastus ongi käes: laulu helitõug on selgitatud.

Need kaks asja: helitõutaju arendamine ja helitõu teadlik määramine on esimesed lauluõpetuse sihitised peale seda, kui rütmi algelemendid on selgitatud ja kätte harjutatud.

Kuna helitõugusid eraldatakse ainult kahte liiki, duur ja moll, mida võidakse laulda kõrgemalt ja madalamalt ja märkida joonestikul ükskõik kuhu kohta, harjutatakse õpilasi ainult selleks, et nad eelmärgistiku järele oskaksid määrata duuri ja molli toonika asukoha ja selle järele öelda, kas ülesanne on duuris või mollis.

Selle raamatu otstarve oleks püüda pakkuda võimalusi uute teede leidmiseks, teede, millede kaudu avaneks uusi vaatepüre osalt ju proovitud, kuigi veel vähe tarvitusele pääsenud õppeviisidele, ja osalt vahest päris uutele. Kui sel raamatul läheb korda avardada meie lauluõpetajaskonna metoodilist ilmavaadet, siis oleks selle otstarve täielikult saavutatud.

Sortavalas, 1929. a.

VILHO SIUKONEN.

EESSÕNA.

See raamat, mis juba a. 1929 on käsikirjana oodanud ilmumist, on koostatud V. Siukonen'i a. 1929 ilmunud „Laulun opetusoppi“ järele ja kohastatud eesti koolidele. Tunnikäiku, mida juba kord kirjeldatud, selles raamatus enam ei korrata (peale esimeste tundide), nagu see algtekstis rohkesti ette tuleb. Sellepärast nõuab see raamat algajalt enne kasutamist hoolsat läbilugemist. Et lühendatud konspekttest vahest tekkivaid arusaamatusi ära hoida, täiendasin seda mõnede lisa-seletustega omalt poolt; paigutasin ka raamatu lõppu mõningaid tüübilisemaid üldkonspekte ja nimestiku võtetest laulutunnis kasutamiseks. Arvan, et nendest on algajaile suur abi.

Lausun samal südamliku tänu helilooja T. Vettikule kasulike näpunäidete eest töö kestes ja Rakvere õpetajate seminari eestikeele õpetaja A. Vanaveskile, kes käsikirja keeleliselt läbi vaatas.

Rakveres, oktoobris 1931.

TÕLKIJ A.

SISSEJUHATUS.

Kuna selle meetodi järele on rütmiline arusaamine, millele õieti toeneb kogu muusika, väga suure tähtsusega, siis seabki see rütmi analüüsi algastmel esimesele kohale. Lapsi harjutatakse kuulama ja eraldama laules rõhualasid.

Mis on rõhuala?

Helitöö kuuldavale pääsemine nõuab alati teatud aja, ja et kõik selle osad peavad jõudma kuulaja kõrvu teatud katkestamatus ajakorras. Heliteose rühmitumine osadesse nõuab vastavalt ajaosade rühmitumist. Sellele faktile põhjeneb järgmine muusikalise rütmi definitsioon: *Rütm sünnib sellest, et heliteose esitamiseks tarvilik aeg korrapäraselt jaguneb oma osadesse kõrvale tajutaval viisil.* — Et muusikas vajalik aja jaotlus pääseks meeltele tajutavaks, siis üheks peavõtteks on jõuhulga vaheldus. Suurimat tähelepanu helide rütmilises liiklemises nõuavad valjuimad kohad, mis niisugustena erinevad oma ümbrusest.

Aja jagunemist näitavaid jõukohti nimetatakse rõhkudeks, rõhkude kohtadel olevaid helisid — rõhulisteks helideks ja rõhuliste helide vahel olevaid helisid — rõhuta helideks. Kahe üksteisele järgneva rõhu vahelist ajaosa nimetame *rõhualaks*. Rõhuala on väikesim rütmüksus.

Kuna see meetod viiside tabamisel väljub toonika-~~st~~ do põhimõttest (toonika on alati *do*), siis pean hädatarvilikuks põhjalikumini selgitada neid *psühholoogilisi* aluseid, millele sarnane laulmine on rajatud.

Et igal helistiku astmel on oma kindel, muutmatu *iseloom*, see on vist teada igale lauluõpetajale. Prof. Ilmari Krohn oma „Heliõpetuses“ ütleb astmete iseloomu kohta järgmist:

I aste, toonika (põhitoon) on tonaalsuse nurgakivi; selle mõju tundub alati helistiku alusmüürina ja kooshoidjana. Selle iseloom on rahulik võimsus. Peremees. Kindel *lõppmulje*. Hiina vanad teoreetikud võrdlesid teda valitsja majesteetliku suursugususega ja nimetasid keisriks.

II aste, dominandi kvint „hõljub dominandi õlul“. *Vankuv*, ebamäärane. Hiinlastel = minister, kes olema terane, ausameelne ja otsustav (soomek. = teräsäv., eestik. = teraheli).

III aste, ülem. mediant. *Vaikne, pehme* vahealitaaja. Kõige raskem tabada. Hiinlastel = rahulik ja sõnakuulelik rahvas.

IV aste, subdominant on *puhkust* ^dustav heli. (Soomekeelest = puhkeheli.) *Rahustav*. Kummuli keeratud püramiid, mille tasakaal on juuksekarva otsas.

V aste, dominant. Mäetipp. (Soomek. = tippheli.) Üleolev seisukoht teiste hulgas. Prenaine. Püramiid. Seda *lauldes ootab kõrv pöördumist toonikasse*. Hiinlastel = riigiasjad, millede juhtimine nõuab nobedust ja täpsust, kuid millede rahulik ja kindel üldjuhatus on kuninga (I astme) kätes.

VI aste, alum. mediant. Pehme nagu III aste. Väljendab suurt *igatsust ja iha* (eriti peale seksi hüpet altpoolt). Hiinlastel = universum.

VII aste, juhttoon. Ülespoole püüdev, kirglik.

Nõnda siis igal helistiku astmel on oma kindel iseloom. On päevaselge, et igal astmel peab olema ka oma kindel nimi. See on eriti tähtis lauluõpetuse algastmel, sest astmete nimetamine mitmesuguste nimedega takistab tonaalsuse tunde arenemist. Lapse alateadvuses tekib konflikte ja seda järgmisil põhjusil:

Näit. mineval korral laulsime noodist laulu **C**-duuris, kus *mi* oli vaikse, pehme iseloomuga ja tabada oli teda kaunis raske; alles *do* jättis kindla lõppmulje. Täna on meie laul, näit. E-duuris; kui nüüd nimetame astmeid samade nimedega, milledega meil on harjutud nimetama klaveri sõrmiseid, siis *mi*-ga lauldav aste on E-duuris kindla lõppmuljega, *sol* on vaikse rahuliku iseloomuga, *si*, mis **C**-duuris nii kirglik oli, on E-duuris hoopis rahulikum. — „Absoluutsete“ nimedega lauldes tuleb lõppudelõpuks välja, et igal helistiku astmel on seitse nime. Kui aga laps nimetab toonikat alati *do*-ga jne., siis lapse muusikaline instinkt harjub juba varakult tundma eristmete iseloomu, ta õpib *tonaalselt mõtlema*, mida talle kergendab ka astme alaline kindel nimi, ja tabama helikõrgusi *tonaalsel* alusel.

Absoluutse helikõrguse jaoks jääksid tähtnimed *c, d, e...*, mis tähendaksid teatud sõrmiseid mänguriistal, ja silpnimesid *do, re, mi...* tarvitataks laulmiseks.

Meil Eestis on seni nimetatud absoluutseid helikõrgusi silpnimedega ja kui seda hädatarvilikuks peetakse, võidakse teha nii ka edaspidi, kuid laulunimed peavad algkoolis ikkagi olema omaette, näit.:

ü, ka, ko, ne, vi, ku, se,

mida ma isiklikult olen varem tarvitanud, või siis mõned teised silbid.

*

See raamat jaguneb nelja aastakursusse III kl. alates.

I ja II kl. oleksid päämiselt laulud kuulmise järele ja laulumängud, mida võidakse siduda üldõpetusega. Siin luuakse ka see põhi, millele peab toenema süstemaatiline lauluõpetus, mis algab III klasist. Juba I ja II kl. peab juhtima laste tähelepanu tugevatele (rõhulistele) helidele, helivälistele, helikõrgustele lastele arusaadaval viisil. Võidakse laulda „Tiiut“ juhatades 2 peale ja „Lapsed tuppä“ — 3 peale. II kl. võidakse julgesti juhtida laste tähelepanu „tähtsale helile“, mis igas laulus olemas ja mis „hästi meelde jääb“ (põhitoon). Võidakse laulda laulu „Kõla, kaunis laulukaja, läbi terve koolimaja!“ astmiku viisil üles ja alla jne. Leidlik ja asjatundja õpetaja teab küll isegi, mis sääl teha võimalik on ja mis mitte, ega jäta ühelgi tunnil parajat juhtu kasutamata.

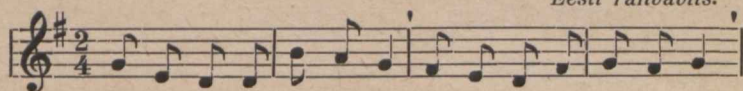
E. MESIÄINEN.

III KLASS.

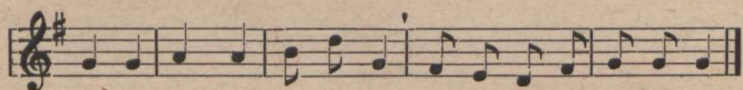
1. konspekt.

MINU VELI VIRVIPUU.

Eesti rahvaviis.

1—2. Mi-nu ve-li vir-vi-puu, vir-vi-puu ja vär-vi-puu,
3—4. Mi-nu õ-de õu-na-puu, õu-na-puu ja õi-e-puu,

1. ü-le met-sa mõõ-du-puu, ü-le pa-lu pikem puu!
2. ü-le val-la vahvam mees, ü-le kü-la kuulsam mees!
3. ü-le nii-du nii-ne-puu, ü-le roo-gu roo-si-puu!
4. ü-le val-la valgem neid, ü-le kü-la kaunim neid!

Rahvasuust.

Õpetaja kirjutab tahvlile 1. salmi:

Minu veli virvipuu, virvipuu ja värvipuu,
üle metsa mõõdupuu, üle palu pikem puu!

Õpetaja loeb salmi ette, seletab tundmata sõnad ja sisu. — Üksik õpilane loeb sõnad. — Terve klass loeb kooris. — Õpetaja laulab salmi tasa koputades rõhuliste lehelidele. — Õpetaja ja õpilased laulavad salmi mitu korda ühes, õpilased alguses tasa ümisedes, hiljem tugevamini, kuni lõpuks suudavad laulda üksi. Võib ka klaveri abi tarvitada. — Nüüd oleme õppinud sellest laulust 1. salmi. — Laule „tehakse“ *helidest*. — Kuulake,

ma laulan 1. sõna, arvake välja, mitu heli ma laulan! — Õpetaja laulab sõna „minu“ tasa ja pikalt. — Helide arv selgitatakse õpetaja kaasabil. — Selgitatakse helide arv ka teistes sõnades. — Õpetaja laulab salmi, rõhutada tugevaid helisid; neid pannakse tähele. — Ühed helid lauldakse tugevamini, teised — tasemini. — *Helitugevus* on üks helide omadustest. — Tugevamini lauldud heli nimetatakse *rõhuliseks heliks*. — Luuletisi kirjutatakse *värsside* kaupa. — Selles laulus on 4 värssi. — Mitu rõhulist heli on selles 1. värsis? (2; õpet. laulab). — Laulu harjutatakse; lauldakse ka seistes. — Kodutööks õpitud asjad ja 1. salm.

2. konspekt.

Küsitakse kodu antud salmi sõnad, lauldakse. — Õpet. kirjutab tahvile 2. salmi:

Minu veli	virvipuu,	virvipuu ja	värvipuu,
üle	valla	vahvam mees,	üle küla
		kuulsam mees!	

Õpitakse nagu esimenegi salm. — Millest selle laulu viis koosneb? (Helidest.) — Kõik helid ei ole ühesugused (näiteid); mille poolest helid erinevad üksteisest? (Korratakse helitugevus.) — Lauldakse ja pannakse tähele, missugustele silpidele langevad rõhulised helid. — Rõhuliste silpide ette tõmmatakse püstjoon; seega tehakse rõhuliste helide kohad nähtavaks. — Rõhulise silbi ette tõmmatud kriips on *taktikriips*. — Iga rea lõppu pannakse ka taktikriips. — Laulu lõppu pannakse *lõppmärk* — kaks taktikriipsu kõrvuti. — Mitu heli on kokku 1. värsis? — Mitu rõhulist heli? — Mitu rõhuta heli? — Tasemini lauldud helisid nimetataksegi *rõhuta helideks*. — Terves salmis on 9 rõhulist heli. — Mitu rõhuta heli on kahes esimeses värsis kokku? (Õpet. laulab

ette.) — Kahe rõhulise heli vahe nimi on *rõhuala*. — Mitu rõhuala on selles laulus üldse? (9). — Rõhuala algab alati rõhulise heliga. — Rõhualasid on sama palju kui rõhulisi helisidki. — Kahe taktikriipsu vahe on *takt*. — Takt on kirjutatud (nähtav) rõhuala. — Rõhualad oma vältuse poolest on harilikult võrdsed. — Lauldakse 2. ja 3. salmi. — Lauldakse terve laul, õpetaja saadab klaveril.

Süvenemine. Igaühele on omad perekonna liikmed armsad; neid kiidetakse ja räägitakse nendest hääd; kuid ei tohi sellepärast unustada teisi inimesi, kellega niisamuti peab sõbralikult läbi saama.

Märkus. Taktikriipsud pannakse õpetaja laulmise järele; olgu tempo sel juhul niivõrt aeglane, et õpilane jõuab järele. Uute mõistete selgitamisele järgnegu alati kordamine: näidatakse paljusid kordi taktikriipsu, takti, lõppmärki, kirjutatud rõhuala (takti), samu asju nime-tatakse õpetaja näitamise järele jne.

3. konspekt.

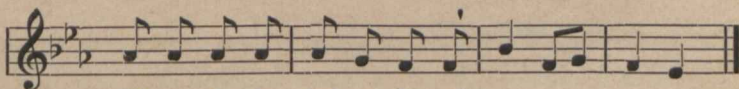
Lauldakse vanu laule. Uueks lauluks olgu, näiteks:

TIIU.

Eesti rahvav.

1. Tii - u, ta - lu - tüt - re - ke - ne,	} kas-ke, kas-ke,
2. Sest saab no-be nei - u - ke - ne,	
3. Su - ka - var - da vee-re - ta - ja,	
4. Lee-me - kul - bi lii - gu - ta - ja,	

Tii - u, ta - lu - tüt - re - ke - ne,	} kas-ke, kaske!
sest saab nobe nei - u - ke - ne,	
su - ka - var - da vee-re - ta - ja,	
lee - me - kul - bi lii - gu - ta - ja,	

Lastelehest.

Sõnad kirjutatakse ja õpitakse nagu varem.

| 2 Tii-u, ta-lu- | tüt-re-ke-ne, | kas-ke, | kas-ke, | Tii-u, ta-lu- |
| tüt-re-ke-ne, | kas-ke, | kas-ke! ||

Laulu harjutatakse. — Teooria kordamine laulunäidete ja küsimuste varal. — Laulude saatel tihti m a r s i t a k s e; katsume, kas selle laulu järele võib marssida! (Võib). — Kummale jalale langeb alati rõhuline heli? (Vasakule). — Mitu sammu tegime rõhuala kestes? (Kaks). — Kui laulu järele võidakse marssida, siis on laulu rõhualad *kaheosalised* (= 2-osal.). — Rõhuala osa nimi on *taktiosa*. — Pannakse algusesse number 2. — Mitu heli on esimeses rõhualas, kahe sammu kestes? (4). — Mitu heli kuulub esimesse taktiossa? (2). — Tehakse selgeks helide arv igas taktis = rõhualas. — Kuidas antakse märki laulu algamiseks? (Käeviipega). — *Juhatada* = *takti lüüa*. — 2-osal. rõhualasid (laule) juhatatakse nõnda: alla-üles ↓¹ ↑². — Juhatamise harjutamist. — Sama lugedes: üks-kaks, üks-kaks... — Õpetaja laulab, lapsed juhatavad. — Lauldakse „Tiiu“ juhatades. — Harjutatakse laulu. — Õpilane juhatab, klass laulab. — Lauldakse õpetaja juhatusel. — Pool klassi juhatab lugedes (üks-kaks), teine pool laulab. — Lauldakse õpetaja saatel. Jne.

Juhatamist harjutatagu mõlema käsi selgete ja täpsate viibetega: küünarnukid puudutagu nõrgalt külgi; käte liikumispiirid: all — horisontaalne seis, üleval — lõug.

4. konspekt.

Vanu laule. — „Tiiu“ 2. salm kirjutatakse tahvlile.

| 2 Sest saab no - be | nei - u - ke - ne, | kas - ke, | kas - ke, |
| sest saab no - be | nei - u - ke - ne, | kas - ke, | kas - ke! ||

Sõnu loetakse, lauldakse. — Küsitakse rõhualad. — Takteeritakse. — Viibe = taktiosa. — Lauldakse juhata-des. — Rütmi tähelepanekuid: allaviipe kestes 2 heli (= esimene taktiosa), ülesviipe kestes 2 heli (= teine taktiosa); kolmandas rõhualas allaviipe kestes 1 heli, ülesviipe kestes 2 heli jne. — Harjutatakse laul selgeks.

Süvenemine. Hääd lapsed peavad alati vanematele töö juures abiks olema, kui see vähegi võimalik.

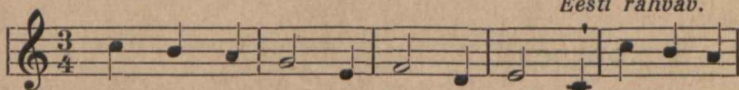
Üksik õpilane laulab õpetaja saatel. — Lauldakse laulu veel.

5. konspekt.

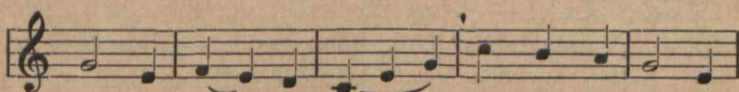
(Edaspidi lühendame konspekte: märgime ainult selle, mis tunnis uut käsitellakse.) Uueks lauluks

KEVADE TULNUD.

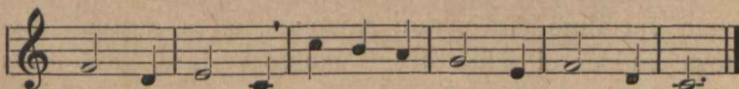
Eesti rahvao.

1. Ke - va - de tul - nud; o - rus, mä - el lin - du - de
2. Lõ - o - ke lõõ - rib, ku - kub kä - gu, õõ - bik ju
3. Män - gi - da, joos - ta, lau - lu lüü - a, kop - lis ja

lau - lu kuu - led sa!	Ju - kud ja Jaa - nid
hõis - kab haa - - vi - kus!	Kau - ge - le kos - tab
ke - sal ka - - ra - ta!	Män - ni - kus mõ - nus

sär - gi - vä - el mu - ru - le, met - sa män - gi - ma!
 lõ - bus lu - gu, lehmad ja lambad le - pi - kus!
 mar - jul käi - a, maa - si - kaid kin - gul kor - ja - ta!

Sõnad kirjutatakse tahvlile, loetakse ja õpitakse nagu varem. — Takteeritakse. — Mitu värssi on selles laulus? (4). Mitu rõhuala igas värssis? (4). — Helide arv rõhualades? — Püüame nüüd aru saada, mitme osalised on rõhualad! Kuidas seda teada saada? (Marssides.). — Katsutakse marssida. — Ei või marssida. — Tähendab rõhualad ei ole kaheosalised. — Kuidas siin rõhulised helid langevad sammudele? (Kord paremale, kord vasakule jalale, iga kolmandale sammule — üks rõhuline heli.) — Mitu sammu meie siis võtsime ühe rõhuala kestes? (3). — Mitmeosalised on siin rõhualad? (3-osal.). — Selles laulus on igas rõhualas 3 taktiosa. — Selle laulu rõhualad on 3-osalised, niisuguse laulu saatel ei või marssida. — Pannakse algusesse number 3. — Mitu lööki tuleb igale rõhualale? (3). — Juhatamine lugedes: üks-kaks-kolm. — Laulu lauldakse.

6. konspekt.

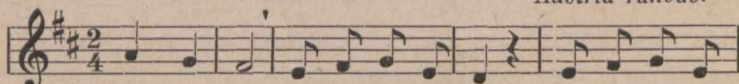
Elmisest laulust 3. salm kirjutatakse tahvlile; edasi talitatakse nagu varem näidatud. Korratakse rõhualade jagavus, helide arv rõhualades, helivältus viibete (löökide) järele. — Mitu viibet vältab 2. rõhuala 1. heli? (2). — „Vaadeldakse“ kõiki rõhualasid. — *Helivältus* on teine helide omadus. — Mitmelöögilisi helisid esineb selles laulus? (Ühelöögilisi = üks taktiosa, kahelöögilisi = kaks taktiosa ja kolmelöögilisi = kolm taktiosa.)

Süvenemise kohta meie edaspidi sõna ei võta, juhime vaid õpetajate tähelepanu asjaolule, et ta algkooli lastega lauldes ei jääks *ainult* lauluõpetajaks, vaid oleks vähemasti samal määral *ka k a s v a t a j a k s*. Laulu sõnad pakuvad talle tihti tänuväärt lähtekohti selles suhtes.

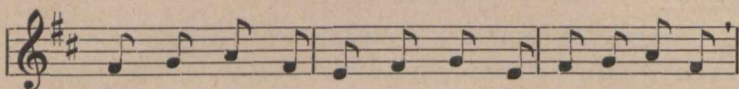
7. konspekt.

KARJASE LAUL.

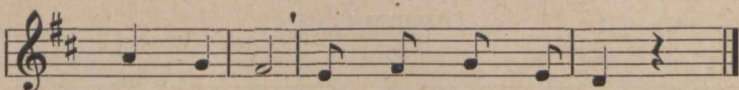
Austria rahvav.

1.	1. Kar-ja lä-hen ma!	Ü-le hal-jen-
2.	2. Kõnnin karja-maal!	Puud ja põõ-sad
3.	3. Karja hoi-an ma!	U-te-ke-si-
4.	4. Karja valvan ma!	Hoosad koe-rad
5.	5. Tulen kar-ja-ga!	Ko-ju rut-ta-

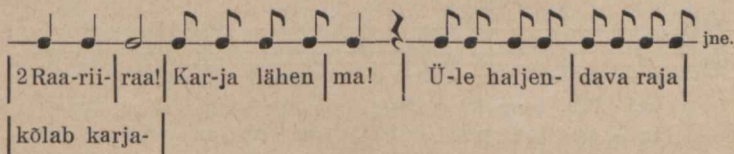

da - va ra - - ja kõ - lab kar - ja - kel - la ka - ja!
 põl - lu - ra - jal he - li - se - vad lin - nu - ka - jal!
 ul - li - ke - si, kangeid kar - ja - pul - li - ke - si!
 Krants ja Mu - ri, a - biks mul, kui metsas ka - ri!
 mas on ka - ri: lehmad, lambad, Krants ja Mu - ri!

1.	1. Kar - ja	lä - hen ma!
2.	2. Kõn - nin	kar - ja - maal!
3.	3. Kar - ja	hoi - an ma!
4.	4. Kar - ja	val - van ma!
5.	5. Tu - len	kar - ja - ga!

Esimene salm kirjutatakse tahvlile,

loetakse, lauldakse, takteeritakse jne.

Helivältus märgitakse eriliste märkidega, *nootidega*. — Ühelöögiline noot märgitakse *neljandiknoodiga* = ♩ — Sellel on umbne pea ja selle paremast servast läheb üles (või alla vasakust) peenike v a r s. — Kirjutatakse neljandiknoote. — Niisugused helid, mida läheb kaks tükki ühe löögiga, märgitakse nõnda = ♩♩ —

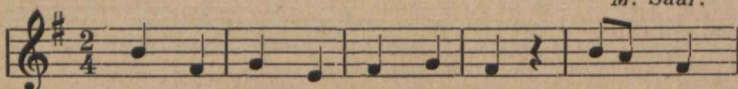
Need on kaheksandiknoodid. — Sellel on varre otsas lipuke — Kahelöögiline heli märgitakse *poolnoodiga* = ρ — Sellel on tühi pea varrega. — Harjutatakse nootide kirjutamist ja osade tundmist: mis see on? (lipp); see? (vars); see? (pea) jne. — Märgitakse 1. värssi rütm nootidega. — Vaikimise märgiks on niisugune märk = $\}$ Vältab niisama kaua kui $\frac{1}{4}$ -nootki. Nimi = neljandik *vaige* (ühelöögiline vaige, neljandik *paus*).

Järgmistel tundidel õpitakse teisi salme niisamuti, nagu talitati esimese õppimisel.

8. konspekt.

ÕHTUPALVE.

M. Saar.

1. Jõu - ab õn - nis õh - tu - ke, ilm nüüd
2. O - len tä - na pa - ha teind, ek - - si -
3. Mi - nu i - - sa, e - ma - ke, ven - na -
4. Kur - ba sü - dant rõõ - mus - ta, mär - gi

hei - dub u - - ne - le. Tae - va i - sa, hoi - a
tu - se tee pääl käind, an - na an - deks ar - mu -
ke ja õ - e - - ke, kõik, mis suur või väi - ke -
sil - mi kui - va - ta, ek - si - jaid, oh, ju - ha -

sa mind nüüd o - - - ma ar - - mu - ga!
ga, et võin ra - - bus ui - - nu - da!
ne, jää - - gu si - - - nu hoo - le - le!
ta, o - - - ma lap - - si õn - nis - ta!

1. salmi sõnad kirjutatakse tahvlile ja loetakse.

2 Jõuab | õn-nis | õh-tu-ke, | ilm nüüd | heidub | u-ne- | le.
Tae-va | i-sa, | hoi-a | sa | mind nüüd | o - ma | ar-mu- | ga!

Õpetaja laulab ette. — Rõhualade kahelejägavust pannakse tähele. — Lauldakse juhatahes. — Takteeritakte. — Kui ühe silbiga lauldakse kaks heli, ühendatakse noodid *joonekesega*. (Sel juhul vältab silp ühe löögi, millele juhatakse laste tähelepanu.). — Märgitakse rütm käeviibete abil. — Lauldakse.

9. konspekt.

KALLIS EMAKENE.

M. Hermann.

1. Kal-lis e - ma - ke - ne, küll sa o - - led hää!
2. Sul on kä-si peh-me, sull on sel - ge silm,
3. E - ma, e-ma - - ke-ne, kui saan suu-reks kord,

pa - nen si-nu sül - le o - ma väikse pää.
sü - da hell ja a - var, ar - mu - ri - kas ilm.
küll siis si-nu hoo - le ta-sun mit-me-võrd.

A. Oengo-Johanson.

Kirjutatakse 1. salmi sõnad tahvlile, loetakse.

2 Kal-lis | e - ma - | ke- | ne, | küll sa | o - - led | hää | | pa - nen
si - nu | sül- | le | o - ma | väik-se | pää ||

Õpetaja laulab salmi tasa koputades rõhulistele helidele. — Lauldakse ühes, õpilased püüavad viit kätte saada. — Rõhualad 2-osalised. — Lauldakse juhatades. — Teise värsi lõpus on vaige, mis vältab kaks lööki —; selle nimi on *poolvaige* (poolpaus). — Takteeritakse ja märgitakse rütm. — Lauldakse.

Viimase poolpausi võib rütmi märkmisel välja jätta.

10. konspekt.

Elmiselt laulust 3. salm kirjutatakse tahvlile. Edasi nagu varem näidatud. Lõpuks trallitatakse.

Trallitamissilbid:

= *taa*
 = *tam-tam*
 = *ta-ra-ta-ra*

Käesoleva laulu rütmi trallitamine:

tam tam tam ta-ra taa taa tam tam ta-ra
 ta-ra taa tam ta-ra j. n. e.

11. konspekt.

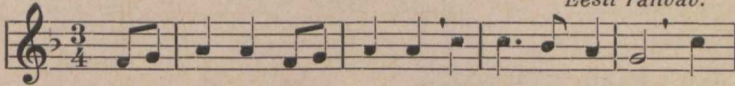
Kirjutatakse tahvlile järgmised rütmivormid:

= *tam-tam-ta-ra*
 = *tam-tam-tam*
 = *tam-ta-ra-tam*
 = *taa-tam*
 = *ta-ra-ta-ra-ta-ra*
 = *tam-ta-ra-tam*
 = *tam-ta-ra-ta-ra*
 = *tam* („kaks-kolm“)

Trallitada alati juhatades; esiteks iga vorm (rida) üksikult selgeks õppida ja lõpuks kõik rütmivormid üksteise järele trallitada peatumata. Rütmivormide kokku-seadmisel peetagu silmas laulu rütmi.

KORD MÕTETES ISTUS.

Eesti rahvav.

1. Kord mõ - te - tes is - tus üks e - ma - ke nii, üks
2. Ta ko - dust läks väl - ja nii ha - le - dalt mult, nii
3. Ta kau - gel on ä - ra, ei ta - ga - si veel, ei

- e - ma - ke nii: „Ei te - a, kus rändab mu po - jake prii...
 haledalt mult, ei te - a, kas ii - al saan sõnumeid sult.
 ta - ga - si veel; sind kaitsku su ju - mal sääl võõramaa teel!“

Rahvalaulu jär. K. R.

Esimene salm kirjutatakse tahvlile ja loetakse. — Lauldakse. — Takteeritakse. (Laul algab kahe rõhuta heliga, kolmanda löögiga, nähtuse nimi on *eeltakt*). — Lauldakse juhatades. Rütmivormis nõutagu täpsust ilma teoreetilise arutusega, ainult juhata des. Rütmi märkimine võib sel korral ka ära jääda.

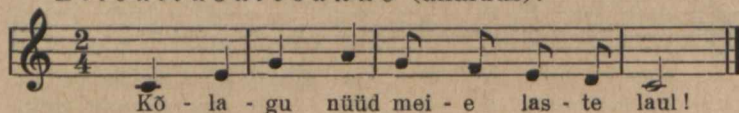
12. konspekt.

Edaspidi on soovitav kasutada väikesi harjutisi, n. n. etteüt lus- (analüüs) ja tabamis- (süntees) ülesandeid. Etteüt lusülesandis selgitatakse kuulmise järele suusõnaliselt viisi muusikaline sisu (analüüsitakse) ja märgitakse; tabamisülesandis sooritatakse töö noodist. Etteüt lusülesanded peavad kujutama endast väikesi viisikesi, millest alguses märgitakse ainult rütm. Tabamisülesandis on soovitav kohe algusest peale märkida ka kõrgus, kuigi neid ei tabataksi. Harjutiste abil

saavutatud oskust kasutatakse pärast ikka rohem ja rohkem uute koolilaulude õppimise kergendamiseks. Instinktile põhjenev kuulmise järele laulmine muudab nõnda vähehaaval oma iseloomu, sest et õpitud teadmisi võidakse kasutada tegelikus õppeülesandes. Huvi etteütlusharjutise vastu õpilasis võib äratada, näit. nõnda: „Eks vaatame, kas laulate kohe järele, kui ma ainult ühe korra teile ette laulan!“ Raskemaid ülesandeid korra õpetaja mitu korda.

Neid väkesi harjutisi peaks iga lauluõpetaja suutma tarbekorral ise teha.

Etteütlusülesanne (analüüs):

Õpet. laulab viisi paar korda ette. — Õpil. püüavad järele laulda. — Mitmeosalised on selles laulus rõhualad? (2). — Laulda juhatades. — Pannakse tähele helivältusi viibete järele: esimese rõhuala esimene heli = üks löök; esim. rõhuala 2. heli = ka üks löök. — Kolmandas rõhualas läheb 2 heli ühe viipega (löögiga). — Märgitakse rütm ühele joonele; taktiks pannakse number 2 ja kirjutatakse sõnad alla. — Võetakse uus laul:

JOOKSE HOBU.

2. Kätte jõuab õhtu, kohe lõpeb sõit; süda tuksub rõõmsalt: jälle meie võit!
3. Juku päästab ruuna, talli asetab; kaeramati talle ette ulatab.

Karl Blum.

Siin on harjutises märgitud ka helikõrgus. Nõnda on soovitatav teha, kuigi joonestik pole veel seletatud: silm harjub nägema noote joonestikul ja tabamisülesandeiks võidakse julgemini tarvitada lauluraamatu laulukesti. Tabamine on siiski alguses päämiselt puhtrütmiline.

14 konspekt.

Etteütl.-ül.

Varb - - la - - ne ak - na ta - - ga

ha - le - das - ti si - ris - tab: „sirr-sirr-sirr!“

Lahendus nagu varem. Uueks lauluks:

NÖMMELILL.

E. M.

1. Ka-nar-bi-kus kas-va-sin, sambla sü-les sir-gu-sin,
2. Ke-vad-päi-ke nae-ra-tas, lõ-o-ke-ne lõõ-ri-tas,

kas-te külm mind kai-su-tas, pil-ve puhkel pai-su-tas.
laa-si hakkas hiil-ga-ma, õ-hud õr-nad õõt-su-ma.

O - len nõm-me-lill, o - len nõm-me-lill.
Rõõ-mus o - lin siis, rõõ-mus o - lin siis!

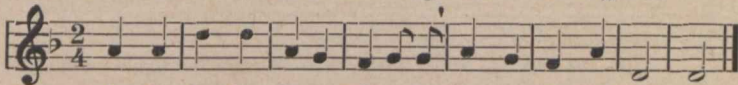
Anna Haava järele E. M.

Tahvlile on kirjutatud uue laulu rütm ühele joonele. — Trallitatakse. — Sõnad kirjutatakse nootidele

alla ja loetakse kooris. — Rütmiline lausumine. — Õpet. laulab ette. — Analüüsitakse. — Laulu harjutatakse ka juhatades.

15. konspekt.

Tabam.-ül. (Joonestiku algul ainult „2“):

Lenda, lenda, le-pa-trii-nu-ke, suure ki-vi-juurde!

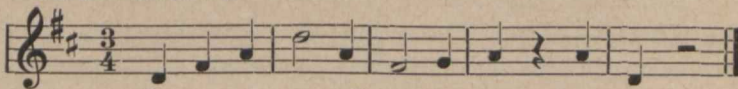
Lahendus nagu varem.

Korratatakse läbivõetud heliomadused (tugevus ja vältus). — Helidel on veel kolmaski omadus olemas; kuulake kuidas ma laulan ja katsuge aru saada, mis asi see kolmas omadus on! (Õpetaja laulab, juhtides laste tähelepanu eriti just kõrgusele, näiteks, käega kõrgust näidates). — Mõned helid on kõrged („peenike“), teised jälle madalamad („jäme“). — Kolmas helide omadus on *helikõrgus*. — Laulud koosnevad mitmetest erikõrgustest helidest. (Õpet. laulab või mängib kaks erikõrgust heli ja küsib, kumb on kõrgem (madalam). Näiteid rohkesti! Võetagu alguses sekundist suuremaid intervale. Võib ka nõnda: üks heli klaveril, teine lauldakse; küsitakse: kumb on kõrgem, kas lauldud või mängitud heli?

Lauldakse „Nõmmelill“ aeglaselt, tarviduse korral peatudes, õpilaed näitavad kätega meloodia liikumist. — Lauldakse veel (samuti kätega kõrgust näidates).

16. konspekt.

Etteütl.-ül.

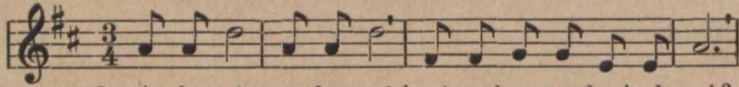

Pa-ka-ne pau-gub nur-ka-des: põmm-põmm!

Lahendatakse nagu harilikult. Uueks lauluks

AHA-AI.

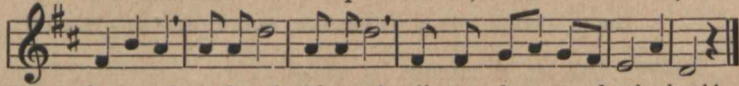
J. Aavik.

1. A - ha - ai, a - ha - pai, kust see laps need sukad sai ?

E - ma ku - - dus päe-va kaks, sukk nüüd so - - e,

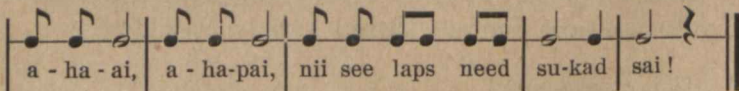
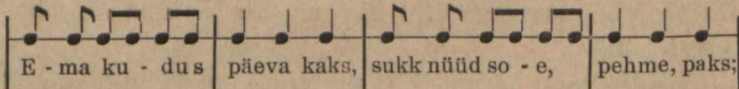
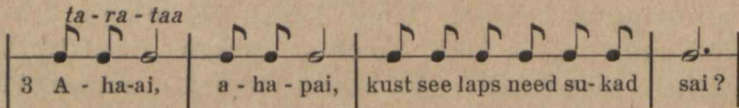

pehme, paks; a-ha-ai, a-ha-pai, nii see laps need sukad sai !

2. Aha-ai, aha-pai, kust see laps need kingad sai ?
Kingsepp vasaraga löi: kopp-kopp-kopp ja koju tõi!
Aha-ai, aha-pai, nii see laps need kingad sai !
3. Tipa-tapp, tipa-tapp, siia — sinna: kipp ja kapp!
Käib me laps ja laulu lööb, võid ja leiba pääle sööb!
Aha-ai, aha-pai, sest nii lõbus olek sai !

E. Enno.

1. salm kirjutatakse tahvlile, loetakse:

Laulu harjutatakse. — Rõhualade jagavust pannakse tähele. — Lauldakse juhatahes. — Takteeritakse. — Pannakse rütm; 3-löögiline noot, *poolnoot täpiga* = $\frac{1}{2}$.

Õpet. mängib (laulab) üksikuid erikõrgusi helisid, õpil. laulavad neid „m“-ga. — Õpet. mängib helisid paa-

rikaupa, õpilased laulavad järele ka paarikaupa, arutades kumb kõrgem (madalam). — Õpetaja mängib üksteise järele mitu heli, õpil. ümisedvad kaasa ja kätega näitavad viisi tõuse ja mõõnu. — Õpet. mängib „Aha-ai“, õpil. näitavad viisi käiku kätega.

Õpet. mängib mingit heli pikalt ja samal laulab sellest kõrgemaid helisid, kusjuures igakord pannakse tähele, kas lauldud heli oli sama, kõrgem või madalam mängitud helist. — Laulus on mitu heli, kuid üks nendest on tähtsaim, mis hästi meelde jääb. — Laulu tähtsaim heli on laulu viimane heli. — Näide. — See on laulu *põhitoon*. — Lauldakse „Aha-ai“ ja lõpuks põhitoon. — Kuulake, kas põhitoon esineb selles laulus mujalgi! — Õpet. mängib põhitooni pikalt, samal ajal ümisetakse tasa laulu. Kus lauldud ja mängitud heli satub kokku, sääl ongi põhitoon. — Pannakse tähele, et põhit. esineb selles laulus üldse 3 korda. (Ülemist toonikat lapsed veel ei tunne.). — Laulu lauldakse.

17. konspekt.

T a b a m.- ü l. (kaanon):

I

II

Külmad tuu - led pu - hu - vad, las - - te

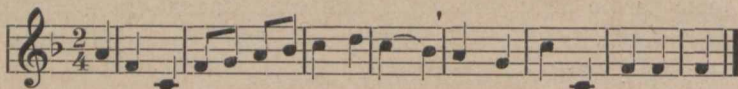
pal - - - - ged pu - ne - - ta - vad

Lahendus nagu varem.

Lauluülesande ühenduses korratakse põhitooni: mis on laulu tähtsaim heli? (Põhitoon). — Kust leiame põhitooni? (Laulu lõpust). — Helikõrgusharjutust, nagu eelmises konspektis.

18. konspekt.

Ette üt l. - ül.:

Nüüd lin-nu-ke - sel ok-sa pääl länud lah-ti laulu hääl.

Ülesanne sooritatakse nagu harilikult. — Juhitakse tähelepanu sellele, et kui kahe neljandiknoodi all on üks silp, siis jooneke ühendajaks ei kõlba, vaid siis on vaja *vibu*.

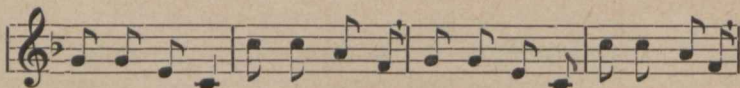
RATSASÕIT.

Rahvasuust.

tam tam tam ta - - ra - - ta - ra

1. Üks, kaks, kolm! Lendab tuhk ja tolm!
2. Hoid - ke eest! Lä - bi po - rist, veest!
3. Üks, kaks, kolm! Lendab tuhk ja tolm!

Poiste sõit käib tuhat - nel-ja tre-pilt al-la, õuest välja
Ü - le aa - sa ü - le mä - e, kaldalt al-la, ü - le jõ - e
Lä - bi laa-ne, lä - bi lu - ha, mar-ja-maa-le metsa ta-ha

na - gu tuhk ja tolm: Üks, kaks, kolm!
lä - bi po - rist veest: Hoid - ke eest!
na - gu tuhk ja tolm: Üks, kaks, kolm!

V. Tamman.

Kirjutatakse 1. salm ja rütm tahvlile; edasi, nagu varem näidatud. — Trallitatakse juhatahes, lauldakse sõnadega. — Õpetaja laulab põhitooni; seda lauldakse „m“:ga. — Lauldakse sõnu põhitoonil rütmis. — Laul-

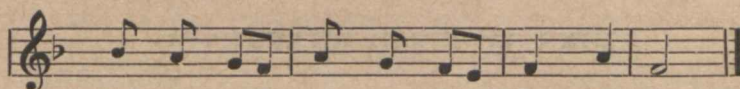
dakse põhitoonist kolmkõla õpetaja kaasabil. — Need kolm heli on väga tähtsad helid. — Harjutatakse duurkolmkõla helisid („m“-ga) alt üles ja ülevalt alla. — Lauldakse iga heli 2—3 korda. — Mis heli nendest on põhitoon? (Madalaim, alumine). — Lauldakse laulu. — Lauldakse selle põhitoon. — Laulge nüüd veel need 3 tähtsat heli! — Juhitakse tähelepanu laulu algusele, kus ka esinevad need 3 tähtsat heli.

19. konspekt.

Tabam.-ül.:

Kar - - ja - - se rööm on ot - - sa - - ta,

kui ta saab pa - su - nat pu - - hu - da.

Lahendus nagu varem.

Lauluülesande ühenduses küsitakse: missugune on põhitoon oma tähtsuse poolest teiste laulu helide hulgas? (Tähtsaim, peremees). — Mitu tähtsat heli laulus üldse on? (3). — Lauldakse õpetaja antud põhitoonist duurkolmkõla. — Nendel tähtsaimatel helidel on igaühel ka oma nimi. Madalaima, põhitooni nimi on *do*, teise (keskmise) — *mi* ja kolmanda (ülemise) — *sol*. — Ütleme need nimed kooris! — Laulame, *do!* (Lauldakse). — *Do-mi-sol*'i harjutamist: üles-alla iga heli üks kord, kaks korda ja 3 korda; iga heli 2 lööki, 3 lööki, õpilaste lüües takti. — *Do-mi-sol* on kolmkõla. — Püütakse kindlaks teha, mitu korda *do* esineb laulus „Üks, kaks, kolm“. (Vaata 16. konsp!). — *Do* esineb 6 korda, *mi* — ka 6

korda ja sol — 8 korda. (Alumist sol'i lapsed veel ei tunne). — Uuritakse, missuguste silpide kohal esineb *do, mi, sol*.

20. konspekt.

Ette ütli.-ül.:

Kuu - le, kul - la kal - li - ke, päi - - - ke -
ne, too nüüd mei - le so - e su - - - ve - ke!

Lahendus nagu harilikult. Uueks lauluks:

MIKS SA NUTAD, LILLEKENE?

Jüri Kann.

1. Miks sa nu - tad, lil - le - ke - ne, nu - pud
2. Tõs - ta pääd, mu õi - e - ke - ne, koit on
3. Kui ta lõu - na val - gust puis - tab ü - le

täis sul pi - sa - raid? Kas sa rasket hin - ge -
saa - nud i - san - daks! O - mad te - rad hiilg vad
õits - - va i - sa - maa, oh kuis ta - ha - me tall'

va - lu, hel - la - - ke, ka tun - da said?
saa - dab, et nad nu - - - tu kui - va - taks.
tä - nu, õis, siis vas - - tu õ - ha - - tal

L. Koidula.

Õpet. kirj. uue laulu rütmi tahvlile (kaks värssi). —
Trallitatakse juhataedes. — ♪. ♪ trallitatakse ♪. ♪ —

tam - ta - ra

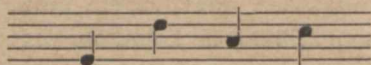
Uue noodi nimi on *neljandik täpiga*. — Rütmivormi ♪. ♪ harjutamist juhataedes. — Sõnad kirjutatakse nootidele alla, loetakse, lauldakse, nagu varem näidatud. — Laulu lõpus lauldakse põhitoon ja kolmkõla (moll). — Missugusest helist laul algab, kui laulu põhitoon kõlab nõnda? (Õpet. laulab toonika ja võrdluseks laulu algusheli). — Laul algab põhitoonist. — Kuulake, ma laulan laulu algust! (Laulab). — Mis see on? (Kolmkõla). — Õigus, see laul algab kolmkõlaga! — Võtame mõne teise heli põhitooniks ja laulame sellest „Miks sa nutad, lillekene?“ (Õpet. laulab uue põhitooni). — Lauldakse antud põhitoonist *do-mi-sol*. — Veel näiteid! —

M ä r k u s. Tihti lapsed ei suuda veel eraldada erikolmkõlasid. Pole viga! Nõnda siis räägitaksegi duurja moll-laule lauldes ainult kolmkõlast üldse. Korraga ei tohi käsitleda mõlemaid kolmkõlasid.

21. konspekt.

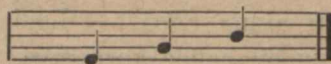
Lauldakse vanu laule, m. s. „Ratsasõit“. Kohe peale 1. salmi laulmist küsitakse: Kuidas kõlab põhitoon? — Mis on põhitooni nimi? (*Do*). — Laulge kõik selgesti *do!* — Teiste kolmkõlahelide kordamist. — Mis on *do-mi-sol*? (Kolmkõla). — Laulge *do!* Kolmkõla! — Mis selle laulu algus meile meelde tuletab? (Kolmkõla). — Mis laul veel algab kolmkõlaga? („Miks sa nutad, lillekene?“). — Laulge kolmkõla sellest helist! (Õpet. annab uue põhitooni). — Kui õpil. märkavad kolmkõlade iseloomu vahet, tuleb anda seletust. — Lauldakse kolmkõla

helisid õpet. etteütluse järele, nõnda, et õpetaja küsib, kuidas kõlab *mi*? j. n. e. (Enne seda peab laskma kõlada vastaval akkordil). — Nüüd õpime need kolmkõla helid ka märkima; selleks läheb tarvis niisugust joonist (õpet. teeb tahvlile 5 joont nootideta):

See on *joonestik*. — Millest see koosneb? (5 joont ja 4 vahet). — Jooned loetakse alt üles: (näitab) esim. joon, teine j. n. e. — Vahed niisamuti loetakse alt üles: 1. vahe, 2. vahe j. n. e. — Helid märgitakse joonestikule nootidega, kas joonele või vahesse. Nõnda! (Teeb joonestikule mõned noodid). — Esimene noot (näitab) asub 1. joonel, teine — 4. joonel, kolmas — 2. vahes, neljas — 3. vahes.

Põhitooniks ehk *do*:ks võime võtta ükskõik missuguse heli, sest et laulda ka võime põhitooniks ükskõik missuguse heli. — Kui kirjutame *do* 1. joonele, on *mi* 2. joonel ja *sol* 3. joonel. Kui *do* on 1. vahes, on *mi* 2. vahes ja *sol* 3. vahes. — Kui *do* on 2. joonel, kus on siis *mi* ja *sol*? — Kui *mi* on 3. vahes, kus on siis *sol*? *do*? — Nõnda siis kolmkõla helid märgitakse alati kas kolmele joonele järjestikku või kolme vahesse. — Paneme nüüd *do* 1. joonele! *Mi*? *Sol*? —

do mi sol

Joonestiku algusesse pannakse taktikriips ja lõppu lõppmärk. — Õpet. laulab põhitooni, lapsed laulavad järele. — Lauldakse kolmkõla. — Lauldakse kolmkõla helisid selle järele kuidas õpetaja noodist näitab. — Õpet. kirjutab *do* 1. vahesse, õpil. märgib *mi* ja *sol*'i.

22. konspekt.

„Ratsasõidu“ ja „Miks sa nutad“ kolmkõlad võrdlemine; esimene — rõõmus, teine — kurb, hale. — Katsume nüüd laulda neid kolmkõlasid mitmesugustelt põhitoonidelt! — Õpet. laulab põhitooni, õpil. laulavad sellest „üks, kaks, kolm“ ja kohe ka nimedega *do-mi-sol*. — Õpet. laulab uue põhitooni ükskõik missuguse (või ka väikse tertsi võrra madalamalt). — Lapsed laulavad „miks sa nutad“ ja kohe *do-mi-sol*. — Veel näiteid! — „Üks, kaks, kolm“ on lõbus laul, sellepärast ka selle kolmkõla on rõõmus. — „Miks sa nutad, lillekene?“ on kurb laul, sellepärast ka selle kolmkõla hale. — Rõõmsa kolmkõla nimi on *duurkolmkõla*. — Kurb kolmkõla — *mollkolmkõla*. — Nõnda on meil kolmkõlasid kahte isetõugu: *duur* ja *moll*. — Mis *helitõus* on „Ratsasõit“? (Duuris). — „Miks sa nutad lillekene? (Mollis).

Märkus. Mõiste *rõõpsed* (paralleelsed) *helitõud* seletatakse VI klassis; nüüd käsitletakse neid *iseseisvatena*.

Tabam.-ül.:

Lauldakse õpetaja antud põhitoonist *moll*. (*duur*) kolmkõla. — Mis laulust saame selle kolmkõla? — Lauldakse kolmkõla helisid õpetaja etteütluse järele. — Õpetaja teeb joonestiku ja küsib selle osad. — Kus asub *do* (-põhitoon)? — See võib olla ükskõik kus kohas. — Paneme *do* sel korral 1. joonele. — Kuhu siis *mi*? *sol*? —

Õpetaja kirjutab tabamisülesande tahvlile:

(Mollis.)

do do mi mi sol sol mi mi sol sol do do
Va - na taat läks sau - na, pa - ni pe - su pau-na.

Vältuste kordamine. — Loetakse noodid nimedega. — Õpet. laulab *do*. Lauldakse *do* ja sellest kolmkõla. (Kõige enne kõlas muidugi moll-akkord nagu möödaminnes ja siis alles andis õp. tooni). — Lauldakse noodist õpet. näitamise järele taktis. — Trallitamine juhatades. (Mitte ruttu!). — Nimede lausumine juhatades. — Lauldakse trallitades ja juhatades. — Lauldakse sama „m“:ga. — Õpet. kirjutab sõnad nootidele alla, loetakse ja katsutakse laulda sõnadega. — Nüüd ongi laul lauldud! See on esimene laul, mille olete õppinud laulma noodist.

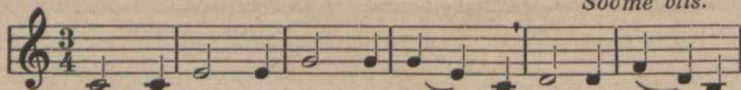
23. konspekt.

Etteütl.-ül.:

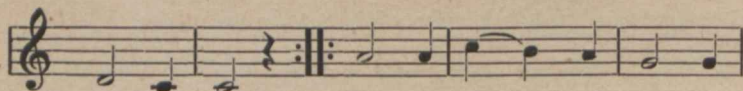
Küsitakse kolmkõlad. Lauldakse kolmkõlasid mitmesugustelt kõrgustelt. Lauldakse duurkolmkõla *domi-sol*. — Etteütlusharjutusi nõnda, et õpetaja laulab „m“:ga (või mängib) kolmkõla helisid ühe kaupa, õpilased laulavad iga heli esiteks „m“:ga ja siis nimega.

MÄLESTUS PÜHAJÄRVELT.

Soome viis.

1. Kuu-len si - nu lain - te lak - - su, sa - la - ve - - te
näen su vaik-se voo - de pin - - nal päik-se - kii - - ri
2. Si - nu saa - re puu - de var - - just lei - an lil - - le
ja ma ta - haks hel - la käe - - ga te - da ä - - ra

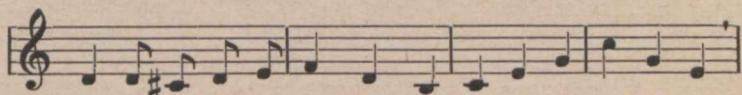

1. ko - hi - nat. Siis su rin - - nalt sõu - an,
hel - ki - vat. Ja su hal - - - ja saa - re
2. nä - gu - sa. Kau - gel, kau - - gel muistsed
nop - ri - da. Siis - ki si - - - nu sa - la -

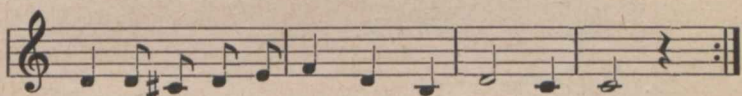

1. jõu - an väl - ja väik - - - se ve - ne - ga,
de - - le töt - tan rõõm - - salt rän - da - ma.

2. a - - jad, Pü - ha - järv sa kau - gel ka,
ko - hin hin - gest ei saa ka - du - da!

1-2 lal - la - la - la - la lal - lal - lal lal - lal - lal lal - lal - lal

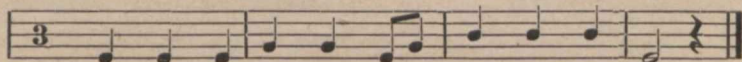

1-2 lal - la - la - la - la lal - lal - lal lal - lal - laa!

O. Grosschmid'i järele E. M.

24. konspekt.

Ette ütll.-ül.:

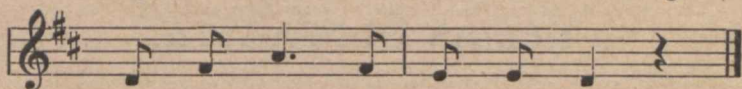
do mi sol

Ku - hu me läh' - me nüüd ja - lu - ta - ma?

Õpetaja laulab viisi paar korda ette. Õpilased kuulavad selle mõttega, et üksi järele laulda. — Õpilased laulavad, panevad tähele rõhualasid ja, teades nende 3-jagavuse, laulavad seda juhataedes. — Lauldakse veel ja kohe küsitakse: kuidas kõlab põhitoon? — Laulge kolmkõla. — Mis helitõus on see laul? — (duuris). — Sõnad kirjutatakse joonestikule alla. — Kui *do* paneme 1. joonele, kuhu siis tulevad *mi* ja *sol*? — Lauldakse laul ja selle kolmkõla. — Õpetaja ümised tasa laulu helisid, helikõrgusi pannakse tähele ja märgitakse joones-

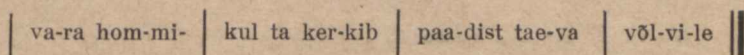
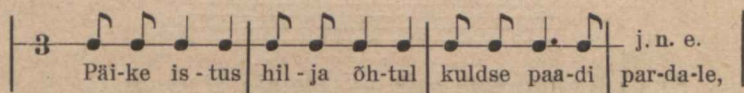

par - da - le va - ra hom - mi - kul ta ker - kib
vii - bid sa mä - ge - de ja met - sa ta - - ga
röö - mus - ta ! or - ja - lap - sed nut - vad kur - valt
til - gak' - sed ; ei need ol - - nud kas - te - til - gad :

paa - dist tae - - va võl - - vi - - le.
pais - tes or - - - ja - las - - te - - le ?
käi - - es öö - - - si pi - - me - - das.
o - - - lid or - - - ja - pi - - sa - rad !

Õpetaja kirjutab uue laulu sõnad tahvlile:

Märkus. Selle laulu rütm ei ole märgitud täpsalt, kuid pole sellepärast vaja karta sarnaseid laule, kus rütmi täpsam märkimine nõuab rohkem noote, kui mis õpilased tunnevad. Sel juhul asja lihtsustatakse ja puuduv osa õpitakse kuulmise järele.

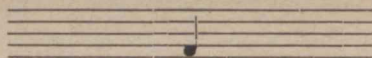
Õpetaja lauldes aeglaselt märgitakse rõhualad. — Missugused on siin rõhualad (2- või 3-osalised)? — Laudakse juhatades. — Märgitakse rütm nootidega. — Laudakse laulu. — Põhitoon, kolmkõla, helitõug (duur).

Kõigi näidete jaoks võib õpetaja valida sobivad laulud ise, pole vaja sugugi pidada kinni antud näidetest. Hoitagu ainult selle eest, et ühel tunnil liig palju uut ei anta!

NELJAS ÕPPEAASTA.

1. konspekt.

Do:ks (põhitooniks) võime võtta ükskõik missuguse heli. *Do* võime ka joonestikul kirjutada ükskõik kuhu kohta. Võime teda ka siia esimesse vahesse panna.

Kus on nüüd *mi*? *sol*? — Õpetaja kirjutab.

Ette ütl.-ül. (duuris):

Õpet. laulab mõne korra ette. — Õpilased laulavad. — Õpilased laulavad juhatahes. — Lauldakse põhitoon ja kolmkõla. — Pannakse tähele, et viisikene on duuris. — Lauldakse laulu pikkamööda, tasa, tarbekorral peatudes. Pannakse tähele erinevaid kõrgusi, need märgitakse joonestikule. (*Do* 1. vahesse) varteta täpikestega. — Lauldakse laulu kindlas rütmis juhatahes. — Pannakse taktikriipsud ja õiged vältused, kus juures kriidiga märgitud punktikestele tehakse puuduvad osad juurde (vars, lipp) ja viimane punkt tehakse ümber poolnoodiks. — Rõhualad 2-osalised. — Kuidas

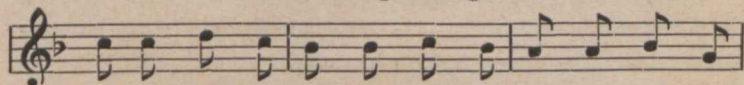
oleme seda märkinud? (Number 2 joonestiku algul). — Missuguse noodiga oleme tähistanud ühelöögilist heli? (Neljandiknoodiga). — Selle laulu täielik takt tähistatakse kahe numbriga: number 2 üles (näitab et rõhualad on kaheosalised) ja selle alla üks teine number. — Kui pikk on esimene taktiosa, näit. kolmandas taktis? ($\frac{1}{4}$) teine taktiosa? (ka $\frac{1}{4}$). — See alumine number peabki näitama seda, kui kaua vältavad taktiosad. — Mis number siis tuleb alla panna? (4). — Süvendamiseks: 1. takti taktiosad selgitada. — Niisuguse takti nimi on *lihttakt kaks neljandikku*. — Takt $\frac{2}{4}$ on lihttakt (põhitakt), mille igas taktis on üks 2-osal. rõhuala ja taktiosa noodivärtuslik väärtus = neljandiknoot. — Uus laul:

RINGILAUL.

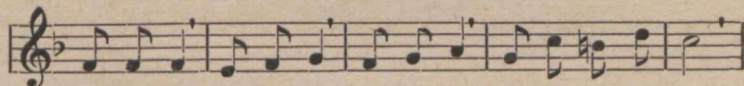
K. A. Hermann.

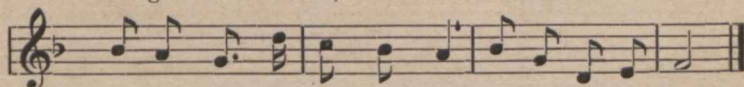
1. Läh-me lah-ke lau-lu-ga rin-gis-se kõik kõn-di-ma;

laskem hääled, kand-le-kee-led kõ-la-da nüüd

rõõmuga! La-la-laa, la-la-laa la-la-la-laa!

Kõ-la-da nüüd rõõ-mu-ga, la-la-la-laa!

2. Kaob nüüd kõik kurvastus, vaob vaev ja väsimus; töö on möödas, vaheaega saatkem mööda lauluga: la-la . . . saatkem mööda lauluga: la-la . . .

3. Nüüd veel noored oleme, käime ringis rõõmsasti. Noorus, noorus, süüta noorus, sa meid paned hõiskama! La-la . . . sa meid paned hõiskama! La-la . . .

J. Salu.

Märgitakse laulu rütm 9. taktist alates. — Sõnad loetakse ja laulu harjutatakse. — Missugused on siin rõhualad? (2-osal.). — Märgitakse numb. 2 laulu algusse. — Pannakse kahe alla number 4. — Mis see „4“ tähendab? — Mis takt on $\frac{2}{4}$? (Lihttakt) — Laudakse laulu juhatades. — Takteeritakse. — Laudakse ja küsitakse põhitoon ja kolmkõla. — Kumb helitõug see on? (Duur). — Nõnda siis laul on duuris. — Kas laul algab *do*:st, *mi*:st või *sol*:ist? (*Mi*:st).

2. konspekt.

T a b a m.-ü l. (duuris):

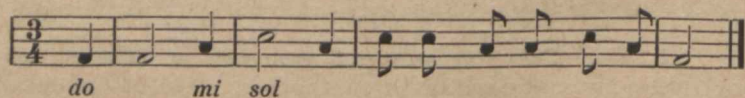

Lapsed nüüd kooli sammuvad; raamatud on kaenlas trallallaa!

Kus asub selles ülesandes *do*? (Lapsed vastavad kuidas nendele paistab). — *Do* asub siin väikesel joonekesel, mille nimi on *abijoon*. — Vaatus: see on lihttakt. Vältused. Vaige. — Laudakse kolmkõla helisid õpetaja nimetamise järele.

3. konspekt.

Ette üt l.-ü l. (duuris):

Viib tuu - le tee nüüd sa - lu - des-se kau - ge - le.

Sooritus nagu harilikult. — Mitmeosalised on selles laulus rõhualad? (3). — Kuidas rõhualade jagavus mär-

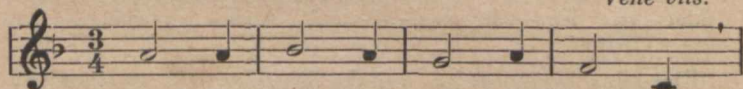
gitakse? — Kui pika noodiga võrdub taktiosa? ($\frac{1}{4}$). — Kuidas taktiosa vältus märgitakse? — Mis takt sel laulul on? ($\frac{3}{4}$). — See on lihttakt, mille igas taktis on üks 3-osal. rõhuala ja taktiosa noodiväärtus = $\frac{1}{4}$ -noodiga. — $\frac{2}{4}$ ja $\frac{3}{4}$ -taktid on lihttaktid; nendes on igasse takti paigutatud ainult üks rõhuala.

Mitte unustada juhtida tähelepanu eeltaktidele; et eeltakti mõju paremini meelde jääks, lauldagu harjutust 3—4 korda läbi lõpus peatumata.

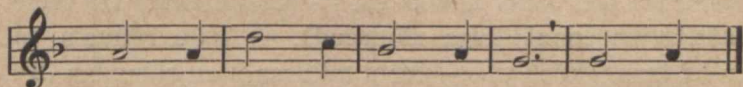
Märkus. Et nimede meeldetuletamine lauldes ei tekitaks raskusi, kirjutatakse nad alguses nootidele alla; hiljem püütakse lapsi arendada nii kaugele, et nimesid poleks vaja alati harjutustele alla kirjutada.

PÄIKE.

Vene viis.

1. Päi - ke tõi - seb pu - ne - ta - des
2. Lin - nu - ke - sed vas - tu võt - vad
3. Töö - le nõu - ab nae - ra - ta - des

koi - du kät - kist kul - la - sest, il - ma
te - da lah - ke lau - lu - ga; loo - mad
mind ka kuld - ne päi - ke - ne: tõi - sen

ü - les ä - ra - ta - des pi - ka u - ne pae - la - dest.
pae - va - töö - le tõi - vad ru - tul sammul rõõ - mu - ga.
päi - kest te - re - ta - des, õ - pin õi - ge hool - sas - ti.

Õpetaja on kirjutanud tahvlile noodid nagu ülal, kuid võtmeta, eelmärgistikuta ja sõnadeta. — Mis takt sel lau-

lul on? — Korratakse noodivältused. — Juhatatakse ja trallitatakse. — Kus asub *do? Mi? Sol?* — Laul on duuris. Siin on mitu tuttavat heli, kuigi on ka tundmatuid. — Näidatakse kõik tuntud helid (noodid). — Õpet. etteütlu järelle (õpet. n i m e t a b heli nime). — Lauldakse laulust kõik tuntud helid, üks õpilastest näitab vastavaid noote. — Õpet. kirjutab sõnad alla. Need loetakse. — Lauldakse laulu sõnadega noodist, õpetaja aitab nii vähe kui võimalik. — Harjutatakse laulu juhatades. — Lauldakse õpet. saatel.

4. konspekt.

Etteütl.-ül. (duuris):

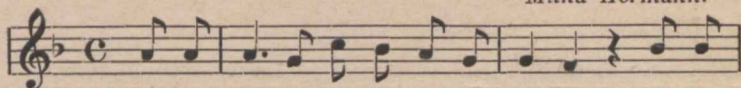
Met - sa ser - val see - - - ned kas - va - vad.

Ülesanne kirjutatakse esiteks lihttaktis $\frac{2}{4}$ ja sooritatakse nagu varem. — Laulu võime kirjutada ka teises taktis, mitte ainult lihttaktis. — Märgitakse rõhulised helid (ka poolpaus) kommaga. — Kustutatakse iga teine taktikriips (punktiiriga näidatud). — Mitu rõhuala on nüüd igas taktis? (2). — Mitu taktiosa ühes rõhualas (2). — Taktiosi terves taktis? (4). — Kui suur on taktiosa noodiväärtus? ($\frac{1}{4}$). — Murdarvu ülemine number näitab taktiosade arvu taktis. — Mis tuleb nüüd panna ülemiseks numbriks? (4). — Alumiseks? (endine, 4). — Nõnda liitsime kaks rõhuala kokku. — See on *liittakt* $\frac{4}{4}$ — Liittakt $\frac{4}{4}$ võidakse juhatada nagu $\frac{2}{4}$. ($\frac{4}{4}$

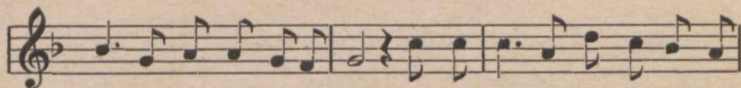
lüüakse = $\left(\begin{array}{c} \downarrow 1 \\ \leftarrow 2 \end{array} \right) \left(\begin{array}{c} \leftarrow 3 \\ \rightarrow 4 \end{array} \right) \right) \cdot \frac{4}{4} = \mathbf{C}$.

SÜGISE MÖTTEID.

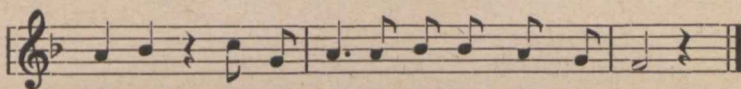
Miina Hermann.

1. Ju-ba ka-se-lad-valt le-hed lang'-vad, kõ-le

tuul käib ü-le ke-sa-maa... Aas-ta-kel-la rõõ-mu-hääil on

lõppend, viimseid tunde hakkab lõõ-ma ta.

2. Kena päike, kas sa väsind oled? Pikkamisi pääd ju tõstad sa! Kurvalt oma laste peale vaatad, sügise neid riisund armuta.

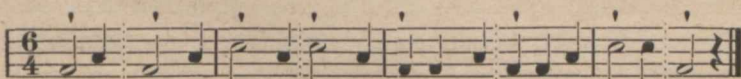
3. Rasked pilved, nagu hirmust aetud, üle maa ja mere veerevad, kurehääled haledasti hüüdvad, kodu poole nemad tõttavad.

L. Koidula.

Laulu harjutatakse, nagu harilikult, kuulmise järele: õpet. laulab ette ja analüüsitakse.

5. konspekt.

T a b a m.- ü l. (duuris):

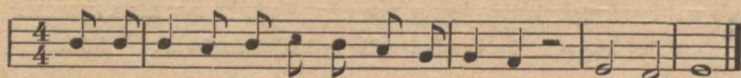
do mi sol

Külmad tuuled pu-hu-vad ja sügis on õu-e-le tulnud taas.

Liittakt $\frac{6}{4}$ tuletatakse lihttaktist $\frac{3}{4}$, nagu $\frac{4}{4}$ tuletati $\frac{2}{4}$:kust. Liittakti süvendatakse edaspidi vastavate harjutiste abil 4. konspektis kirjeldatud kujul.

6. konspekt.

Ette ütl.-ül. (duuris, mollis):

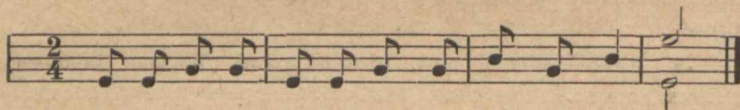
sol

Juba len-da-sid lin-nu-ke-sed ä-ra kau-ge-le!

Mollis lauldagu esiteks loomulikku juhttooni (*d*), hiljem võib lapsi ka harmoonilise juhttooniga tutvustada.

7. konspekt.

Ette ütl.-ül. (mollis):

Män-ni ok-sal o-ra-va-ke kä-bi-sid sööb.

Laul õpitakse ära ja märgitakse nagu harilikult (esiteks lõppu alum. põhitoon). — Laulu lõpu võime laulda ka teisiti (õpet. laulab). — Laulame nõnda! — Üks pool klassist lõpetab alumise- ja teine pool ülemise *do*-ga. Pannakse tähele, et nad hästi kokku kõlavad. Nad ongi omavahel lähedased sugulased. Nad on nagu isa ja ema. Kumb on isa? ema? (Madalam — isa, kõrgem — ema). Nendel on sama nimigi, *do*. Mõlemad nad on põhitoonid, nagu isa ja ema on mõlemad vanemad. Et neid üksteisest eraldada, nimetame alumist alumi-seks ja ülemist *ülemiseks põhitooniks*, ülem. *do*:ks (märgitakse *do*). — Ülem. *do* märgitakse *sol*:ist lugedes kolmandasse kohta. (Märgitakse). — Lauldakse kolmkõla ülemise *do*:ga: do-mi-sol-do. — Alum. ja ülem. *do* vahet nimetatakse o k t a a v i k s. — Nõnda siis õppisime neljanda uue heli.

ÕHTUL.

J. Kappel.

1. Õu - es arm-salt lin - nud laul-sid, ma - ga
ma nüüd jäänud nad; tii-va al - la pääd nad matvad,
pe - sas hel-lalt ui - nu - vad. Lu-halt hütiab ük - si
veel ro - hu - tirt-su he - le hää!; lap - su - ke, nüüd
hei - da sa ra - hu - li - - kult ma-ga-ma!

2. Uni tuleb udu jälgil, läbi akna vaatab ta, kas ehk lapsukesed kuskil üleval peaks olema. Kus neid ärkvel leiab, sääl tasa heidub kulmu pääl; lapsuke nüüd jne.

Õpet. kirjutab sõnad joonestiku alla. Loetakse. — Õpet. laulab ette. Lauldakse ühes. — Pannakse tähele, rõhualad on 2-osal. — Lauldakse veel. — Lauldakse juhataedes. — Pannakse taktikriipsud joonestikule õpet. laulmise järele ja taktiks $\frac{2}{4}$. — Uuritakse vältusi. — Märgitakse 3. värsi rütm. — Märgitakse sama värsi helikõrgus ühiselt. — Sõna „alla“ kohal on 2 heli, milledest esimene on teisest palju pikem. Õpet. abiga tehakse kindlaks, et esimene on teisest kolm korda pikem. Esimene vältab $1\frac{1}{2}$ lööki, teine — $\frac{1}{2}$. — Niisugused helid märgitakse nõnda: ♩. ♪ — Esimese nimi on neljandik

täpiga. — Täpi väärtus siin = — Täpp annab noodile vältust juurde pooled sellest, mille kõrval seisab.

Näiteid: = + ; = + ; = +

Rütmivormi   eraldi harjutamist juhatades. — Trallitatakse laul^u rütmi raamatust. — Lauldakse. — Pannakse tähele, et laul on mollis. — Lauldakse veel.

8. konspekt.

Etteütl.-ül. (duuris):

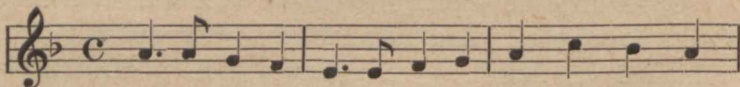

Oh te-re, hommik ar-mas, oh te-re, lil-le-aas!

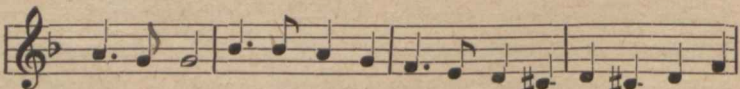
Liittaktiks muudetuna selgub viimase $\frac{1}{4}$ pausi vaju-dus. — Laste tähelepanu juhatakse eeltakti hoo-võtte-lisele iseloomule.

EESTI LIPP.

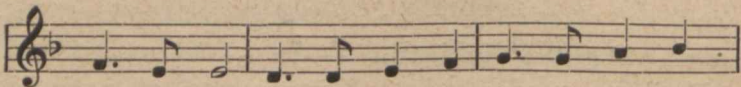
E. Võrk.

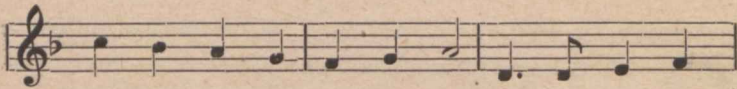
1. Kau-nis-ta-gem Ees-ti ko-jad kol-me ko-du-

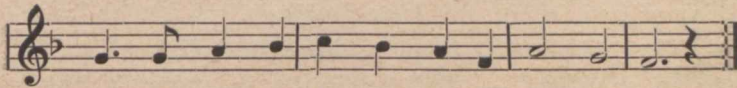
vär-vi-ga, mil-le al-la Ees-ti po-jad ü-hi-selt võiks

koon-du-da; ü-hi-ne neil ol-gu püü-e

ü - hes ven - na ar - mu - ga, kost - ku võim - salt

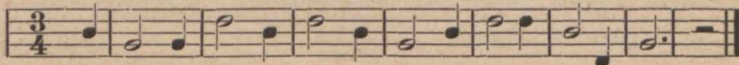
mei - e hütü - e: „Ees - ti, Ees - ti, e - - la sa!“

2. Sinine on sinu taevas, kallis, Eesti kodumaa; oled kord sa ohus, vaevas, sinna üles vaata sa! Must on meie mullapinda, mida higis haritud, must on kuub, mis Eesti rinda vanast juba varjanud.
3. Sinine ja must ja valge kaunistagu Eestimaad, vili võrsugu siin selge, paisugu tal täieks pään! Vaprast meelest, venna armust Eesti kojad kõlagu; kostku taeva poole põrmust: „Eesti, Eesti, elagu!“

1. salm kirjutatakse tahvlile. — Laulu õpitakse kuulmise järelle salm tunnis analüüsidest ja juhatades.

9. konspekt.

T a b a m. - ü l. (duuris):

Kust lahketa lin - nu - lau - lu kuulen, sinna tõttan ma

Liittaktiks muudetuna selgub viimase pausi vajadus.

10. konspekt.

Lauldakse „Päike tõuseb“. — Lauldakse laulu põhitoon ja kolmkõla *do-mi-sol*. — Korratatakse kolmkõla teine liik, *do-mi-sol-dō*. — On olemas veel kolmkõla kolmaski liik. Kui *do* on niivõrt kõrgel, et ülemist *do*:d on raske laulda (õpet. laulab näite), siis tarvitatakse kol-

mandat liiki. — Laudakse fraas „päike tõuseb puneta-des“. — Kas see viimane heli on põhitoonist madalam või kõrgem? (Madalam). — Osa lastest laulab seda madalamat heli (alum. dominant) pikalt, osa laulab kolmkõla üles, püüdes aru saada, missuguse heliga see madal heli on sugulane. — Meil on isa-do ja ema-do. Niisamuti on ka kaks sol:i olemas, alumine ja ülemine. Alumine sol on vend, ülemine — õde; vahe = oktaav. — Laudakse kolmkõla kolmas liik: do-mi-sol-mi-do-sol-do mitu korda õpetajaga ja üksi. — Laudakse kolmkõla liike ka mollis. — Harjutatakse kolmkõlade laulmist.

Ette ütll.: ül. (duuris):

do sol do sol
Ta - sa, ta - sa, tu - le, sõ - ba sil - ma - le!

Õpet. laulab ette. — Selles ülesandes esineb alumine sol. — Lapsed laulavad ka. — Kirjutame do 1. vahesse! Mi? Sol? — Nüüd on alumise sol:i koht do:st alla kolmandas kohas, abijoonel (õpet. näitab). Ülesanne sooritatakse nagu harilikult.

Öö.

C. H. Rinck.

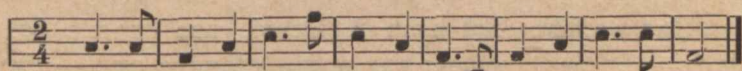
Öö nüüd jõu - ab mei - le o - ma ra - hu - ga,
ju - ba kuld - ne päi - ke läi - nud puh - ka - ma.

Laudakse otse noodist õpetaja abil nimede- ja sõnadega (do 1. vahes). Tervenoot =

11. konspekt.

Lauldakse mollkolmk. õpet. antud põhitoonist. — Tabamist õpet. etteütl. järele. — Korratakse kõik kolmkõla liigid ja tabatakse kõikide liikide helisid õpet. nimetamise järele. — Ka kolmkõla helide nimetamist mängu järele.

Tabam.-ül. (mollis):

Lii-ri, lõo-ri, lõo-ke-ne, pii-ri, pää-ri, pää-su-ke!

Ülesanne lahendatakse nagu harilikult. — Pannakse tähele, et ülemine *do* on hulga kõrgemal alumisest *sol*:ist; hädavaevalt lauldakse see välja, ega ole palju lootust sellest kõrgemale tõusta; kaunis raske on ka alumisest *sol*:ist allapoole liikuda.

Seda harjutust võiks kasutada varte asendi seletamiseks: kui noot asub 3. joonest kõrgemal, tõmmatakse varred alla.

12. konspekt.

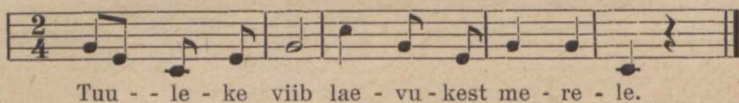
Meie oleme mõnikord kirjutanud noote ka joonestikust allapoole. Kuhu oleme neid kirjutanud? (Abijoonele) ja 1. joone alla (rippuma). — Kui on tarvis märkida hästi madalaid ja kõrgeid helisid, siis nende märkimiseks vajatakse rohkem abijooni. — Abijooni nimetame ja nende abil märgitud noote määrame järgmiselt:

Esimene noot asub	1.	alumisel abijoonel,
teine	„	„ 1. abijooone all,
kolmas	„	„ 2. alumisel abijoonel,
neljas	„	„ 2. abijooone all,
järgmine	„	„ 1. ülemisel abijoonel,
„	„	„ 1. abijooone pääl,
„	„	„ joonestiku all (ripub),
„	„	„ joonestiku pääl (lebab).

Harjutamist: *Sol* asub 2. joonel, kus on siis *do*?
mi? — *Do* on 1. vahes, kus on siis alumine *sol*? — *Do*
asub 2. vahes, kus on siis ülemine *do*?

Etteütl. ül. (mollis):

Ülesanne sooritatakse nagu harilikult.

KOJU.

Ungari rahvav.

1. Kau-nis kal-las rõõmsa ran-na raal, kal-lis ko-du
kal-lil ko-du-maal! Ai-ta mind, oh i - sa, ar-mu-
teel! Ko - ju, ko - ju, i - gat - seb mu meel.

2. Kodu kutsub mind mu memmeke, kodus ootvad õed ja
välleke. Aita mind jne.

Õpetaja laulab ette uue laulu. — Lauldakse põhitoon, kolmkõla, pannakse tähele, et laul on mollis. — Õpetaja laulab laulu uuesti, pannakse tähele rõhualade kahele-jagavust. — Lauldakse veel ka juhatades. — Tehakse lauluraamatud lahti: pannakse tähele nootide asukohti. — Korratakse vältused; on kokku kaks lööki (nagu on kokku üks löök). — Lauldakse laulu raamatust, kasutades järgmisi abinõusid: püütakse sellest viisist midagi meeles pidada; pannakse tähele viisi tõuse ja mõõnu; tarbekorral õpetaja aitab. — Tundmatud märgid lubab õpetaja edaspidi seletada.

13. konspekt.

Lauldakse mõni laul duuris; põhitoon ja kolmkõla. — Õpetaja laulab *do* nimega ja *re* „m“:ga. — Kumb on kõrgem? — Õpet. laulab edasi *re* ja *mi* (*re* = „m“:ga). — Kumb oli kõrgem? — Tuleb välja, et *do* ja *mi* vahel on üks tundmatu heli. — Katsume laulda need kolm heli üksteise järele! (Lauldakse „m“:ga.) — Selle uue heli nimi on *re*. — Korratakse nime mitu korda kooris. — Lauldakse helid nimedega *do-re-mi* mitu korda üles ja alla. — N i m e t a t a k s e helisid õpetaja laulmise järele. — Kui *do* on 1. alumisel abijoonel, kus on siis *mi*? — Kus *re*? (Joonestiku all ripub.) — Kirjutatakse *do-re-mi*. — Harjutatakse nende laulmist õpetaja nime-tamise järele, ka noodist laulmist õpet. näitamise järele.

Mi ja *sol*:i vahel paistab üks vaba koht olevat, sääl on ka veel üks tundmatu heli; teeme tutvust ka sellega! — *Do!* (laulab). — Laulge *mi!* *Sol!* Katsuge nüüd laulda *mi*, selle järele see tundmatu heli ja siis *sol!* (Õpet. aitab tarbekorral.) — Selle uue heli nimi on *fa*. — Korratakse nime kooris mitu korda. — Lauldakse

mi - fa - sol. — Harjutatakse *do - re - mi - fa - sol*:i laulmist alt üles ja ülevalt alla; sama iga heli kaks korda; iga heli kolm korda.

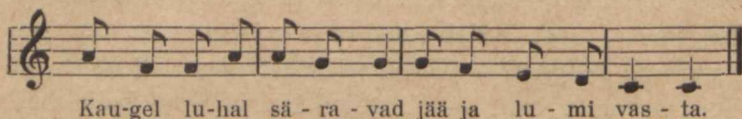
Etteütetus ülesanne (duuris):

Lahendus nagu harilikult.

KÜLL ON KENA KELGUGA.

Eesti rahvav. — J. E.

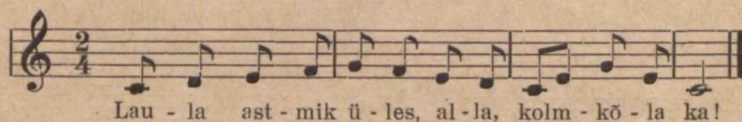
2. Lumehelbed hiilgavad, puudel ehted uued: kadakatel karjamaal seljas lumikuued.
3. Tihane ja varblane aida ukse taga, otsivad ja ootavad, et saaks iva aga.
4. Langeb mõni ivake — üks kui teine varmas: iga kehva kestake näljasele armas.

Sissejuhatava jutuajamise järele võetakse lauluramatud. Õpetaja loeb sõnad; üksik õpilane loeb; loetakse sõnu kooris. — Uuritakse takti ja noodivältusi. — Trallitatakse juhatades. — Lausutakse juhatades. — Laul on duuris, alum. *do* 1. alum. abijoonel; ülem. *do* 3. vahes. — Nimetatakse noodid laulunimedega; pannakse tähele, et ainult ^{selles} ~~seljas~~ kohas on tundmatud helid ^{h, a, a,} (h, a, a). —

Õpetaja laulab alum. *do*. Laudakse duurkolmkõla. Laudakse *doremifasol* ja ülemine *do*. — Laudakse põhitoon. — Laudakse noodist otsekohe sõnadega, õpetaja aitab. — Harjutatakse laulu ka juhatades.

14. konspekt.

Laudakse duurkolmkõla liigid. — *Doremifasol* üles ja alla. — *Do - mi - sol* (ja teised liigid) on kõik kolmkõlad. *Doremifasol* on *astmik*. — Harjutatakse kolmkõla ja astmiku laulmist alt üles ja ülevalt alla vaheldamisi: laulge kolmkõla! Laulge astmik! j.n.e. — Kolmkõla ja astmiku helidest saame järgmised lauldavad viisikesed, millele võime anda sõnadki:

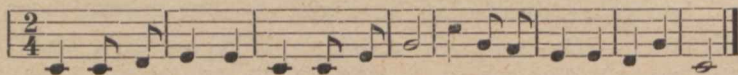
Kolmkõla- ja astmikharjutusi. Tabatakse õpetaja nimetamise järel. Ülesanded olgu lihtsad, kerged!

15. konspekt.

Laudakse kõik kolmkõlaliigid mollis. Mollis on samad astmiku helid kui duuriski. Nendel on ka samad

nimed. Kuulake, ma laulan astmiku mollis! (Õpetaja laulab doremifasol ja tagasi.) — Laulame üheskoos! — Õpilased laulavad üksinda. — Lauldakse astmik ja kohe selle järele kolmkõla. — Lauldakse sõnadega nagu duur-riski. — Harjutamist ka õpetaja nimetamise järele.

Tabamisülesanne (mollis):

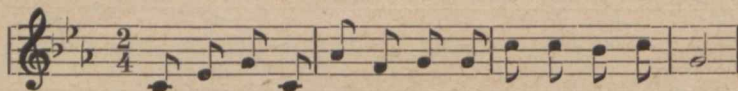

Õh-tu on jõudnud, tõusnud on kuu, vaikinud metsas linnu suu.

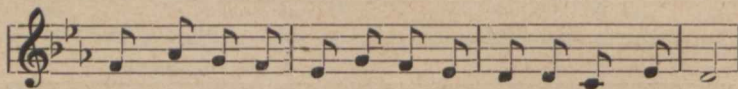
Lahendus nagu harilikult.

NÖMM.

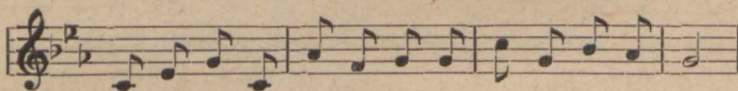
P. J. Hannikainen.

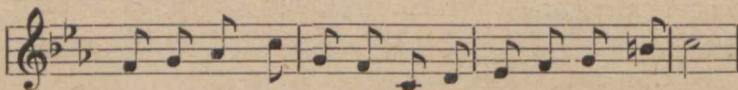
1. I-gav liiv ja tü-hi vä-li, taevas pil-vi - ne,

jõu - an võ - sas - ti - ku äär - de, al - gab nõm - me - tee.

Vai - kus, le - hed, liiv ja sammal, mets nii hää - le - ta...

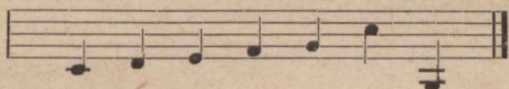
Män - ni tü - ved va - len - da vad - vaikus vai - mu - na.

2. Vaikne surnuaia rahu, üksik nõmmetee, :: pedak helekooreline, kask kuldkollane! :: Oh, sa vaikne nõmmekene, oh, sa sügise!

Lauluülesandeid võidakse edaspidi lahendada kahte moodi, osalt arvestades õpilaste lauluandeid, osalt õpetaja enda vaadet, mida ta teatud põhjusil peab otstarbekohasemaks. Õpetamine võib olla ka paljas kuulmise järele laulmine, nagu selles raamatus on talitatud uusi salme õpetades, või siis õppeviis võib toeneda tabamisele või etteütluks. Mõlemil juhtudel püütagu töö korraldada nõnda, et see oleks lastele eduks. Etteütluks ülesanded pikkamööda vähenevad, tabamisülesanded aga lisanevad. — Etteütluks- ja tabamisülesanded olgu samas helistikus kus laulgi.

16. konspekt.

Harilikud astmik- ja kolmkõlaharjutused duuris. — Mitu heli meie nüüd juba tunneme? (Seitse: *do-re-mi-fa-sol-do-sol*.) — Kirjutame need tahvlile:

Mitu heli võiks paigutada ülemise *sol:i* ja ülemise *do* vahele? (Kaks.) — Millest teame seda? (Seal on kaks noodi kohta vabad.) — Mitu heli on alumise *sol:i* ja alumise *do* vahel? (Ka kaks.) — Nüüd tutvuneme nende uute helidega. — Laulge *doremifasol*, peatuge, ma laulan uued helid, ja siis teie laulate jälle ülemise *do*. — Tehakse seda paar korda, samuti alla. — Missuguste nimedega ma neid uusi helisid nimetasin? (*La, si*.) — Laulame nüüd üheskoos kõik need helid nimedega! — Laudakse mitu korda üles ja alla. — Laudakse astmiku helisid õpetaja nimetamise järele.

Do-re-mi-fa-sol-la-si-do on täielik astmik.

Astmiku helisid meie nimetame *põhiastmeiks*. — Kui põhiastmeid osatakse laulda ükskõik

missuguses järjekorras, siis osatakse ka laulda harilikud laulud otse noodist. — Meil on olemas duur- ja mollastmik, kumb see on? (Duur.) — Laudakse veel kord duurastmik ja selle järele duurkolmkõla.

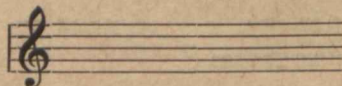
Tabamisülesanne (duuris):

sol mi do
Vars - ti saa - bub so - e su - ve - ke,
lil - le - ke - sed löö - vad jäl - le õit - se - le.

Lahendus nagu harilikult.

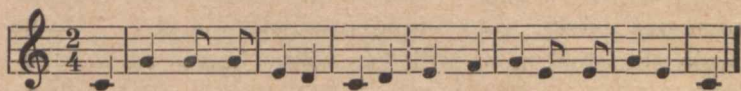
17. konspekt.

La ja si seletus loomulikus mollis, nagu samade astmete õpetamine duuriski. — Meil on teada, et põhitooniks, *do*:ks, võime võtta missuguse heli tahes ja et *do* võidakse joonestikul kirjutada ükskõik ^{kuhu} kohta. Nii see tõepoolest on. Aga kui meile antakse mõne laulu viisi (noot), siis meie peame teadma, kas laul on duuris või mollis ja lisaks, kuhu kohta viisi looja on mõelnud *do*. — Meie peame nüüd täieliku noodikirja järele õppima nägema, kus *do* igakord asub. — Esimene märk, mille järele *do* koht võidakse teada saada, on *noodivõti* (= võti):

Noodivõti on niisugune kõver joonis, mille keskmine laiem osa keerdub 2. joone ümber.

Etteütlusülesanne:

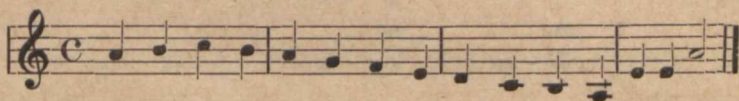

Me lau - la - me laule lõ - bu - said, sest rõõmus on meie meel!

Kui laulu alguses on ainult noodivõti ja taktinumber, siis asub duuri *do* alati 1. alumisel abijoonel ja ülemine *do* 3. vahes. Kuna selle laulu *do* asub 1. alumisel abijoonel, siis on laul duuris.

18. konspekt.

Tuletatakse meelde duuri alumise ja ülemise *do* asukohti. — Molli *do* asub duuri *do*:st kaks kohta madalamal. — Kus asub molli *do* juhul, kui laulu alguses on ainult võti (ja taktinumbri)? (2. alumisel abijoonel.) — Kus ülemine *do*? — (2. vahes.) — See jääb teile meelde, kui õpite järgmise *etteütlusülesande*:

do re mi

I - sa - ke - ne, e - ma - ke - ne, ko - du, kul - la kal - li - ke!

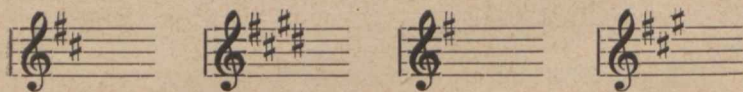
Uus laul a-mollis.

19. konspekt.

Lisaks noodivõtmele tutvuneme nüüd veel mõnede uute märkidega, mille abil võime määrata duuri *do* juhul,

kui see ei ole 1. alum. abijoonel, ega 3. vahes, vaid kuskil teises kohas. — Tihti on noodivõtme kõrval üks või mitu niisugust märki. (Õpetaja kirjutab tahvlile #) — Otsige lauluraamatust mõni laul, kus võtme juures on niisuguseid märke! — Rohkesti näiteid! — See märk tuletab meelde risti. Selle nimi ongi r i s t. — Ristid laulu alguses moodustavad *eelmärgistiku*. — Kui eelmärgistikus on riste, siis duuri *do* asub viimasest ristist järgmisel kohal ülispoole. — Seletatakse ristide järjekord.

Kus on duuri *do* järgmistel juhtudel?

Näiteid ka lauluraamatust.

Etteütlusülesanne:

mi do
Kä - gu ku - kub: kuk - ku,
kuk - ku! lõ - - - o - ke - - - ne lõ - ri - tab.

Õpet. teeb võtme ja paneb kaks risti. — Kus on duuri *do*? Mollis *do*? — On see duur või moll? Kus on alum. *do*? *mi*? *sol*?

Muide sooritus nagu harilikult.

20. konspekt.

Mille järele määratakse duuri *do* koht? (Võtme ja eelmärgistiku abil). — Kus on duuri *do*, kui eelmärgistik puudub? — Kuidas neid märke (#) nimetatakse? (Ristideks). — Kus on duuri *do*, kui eelmärgistikuks on ristid? (Näiteid raamatust). — Kas mäletate, mitu risti oli mineval korral meie etteütlusülesandes? (2). — Laulus? (Ka 2).

Tabamisülesanne:

do mi sol
Hõis-sas-sa, hõis-sas-sa! Läh'-me laande lau-lu-ga!

Ülesande sooritus nagu harilikult.

21. konspekt.

Kui duuri *do* on 3. joonel, kus on siis molli *do*?

„	„	„	„	1.	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	2. vahes,	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	1.	„	„	„	„	„	„
„	molli	„	„	1.	„	„	„	„	duuri	„

Etteütlusülesanne:

sol mi re do
Lau-la, mu lin-nu-ke-ne, lau-lu-ke taas!

22. konspekt.

Tabamisiülesanne:

do sol
Ta - sa, ta - sa tuu - le - ke lii - gu - tab

ruk - ki põl - du: tuu

23. konspekt.

Peale ristide on olemas veel ka teisi märke, mille järelle võidakse määrata põhitooni asukoht. — Need teised märgid on niisugused: \flat ; tuletab meelde „b“ tähte, sellepärast ka selle nimi on b e e. — Näiteid lauluraamatust. — Põhitooni koht määratakse kahel viisil, selle järelle, kas märke on üks või rohkem. — Kui on üks bee, asub duuri *do* 1. vahes ja molli *do* joonestiku all (kaks kohta duuri *do*:st madalamal).

Etteütllusülesanne:

Ma mängin ja laulan ja rõõ - mus - te - len nüüd!

Uus laul F-duuris.

24. konspekt.

Tabamisülesanne:

sol do mi sol
Kui tor - ma - vad ke - - - va - - del veed,
siis vi - - - let - sad on kõn - ni - teed.

Mis märk on võtme juures? (Bee). — Kus on duuri *do*? molli *do*? — Kuhu on kirjutatud selle laulu põhitoon? (1. vahesse). — Kas see laul on duuris või molliis? — Ülesanne sooritatakse nagu harilikult. — Rütmi vormi (kaheksandik täpiga ja kuueteistkümnendik) eraldi harjutamist juhatades.

25. konspekt.

Kui võtme juures on kaks või rohkem bee'sid, asub duuri *do* sääl, kus eelviimane bee'gi; molli *do* asub duuri *do*:st ikka kaks kohta madalamal. — Näiteid tahvilil ja raamatust. — Nüüd kirjutame niisuguse ülesande, kus võtme juures on kolm bee'd.

Etteütlusülesanne:

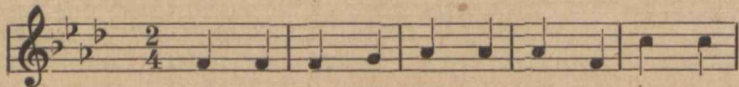

Vae - - sel lap - sel ras - - ke e - - lu,
e - - - - lab il - - ma tröös - ti - ta.

Uus laul 3 või 4 bee'ga.

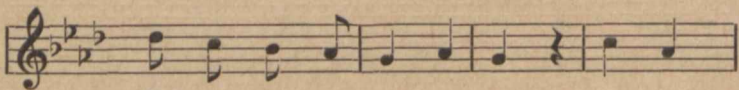
26. konspekt.

Tabamisiülesanne:

do

Tuu - le - ke - ne, pu - hu, pu - hu sõu - a

la

paa - di - ke - ne, kau - ge - le, sin - na

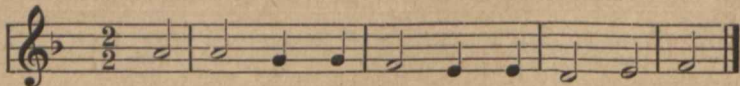

mi - nu sõp - ru sõi - du - ta!

27. konspekt.

Seni oleme tähistanud ühte taktiosa (= käeviibet) alati neljandiknoodiga. — Aga miskit ei takista meid tähistamast seda (ühte käeviibet) kas või, näit. poolnoodiga. — Nüüd märgime ühelöögilise heli poolnoodiga. — Missuguse noodiga siis tuleb märkida $\frac{1}{2}$ -löögiline heli? (\bullet). — 2-löögiline heli? (\circ).

Etteütlusülesanne:

mi

Uus päev jäl - le koi - dab me õu - e - le.

Ülesande sooritus nagu harilikult. — Igas taktis on praegu ainult üks rõhuala. — See on lihttakt. — Rõhualad on 2-osalised. — Mis number tuleb alguses panna? (Ülesse 2), — Mis on taktiosa noodiväärtus? (Poolnoot). — Mis number tuleb alla panna? (Ka kaks). — $\frac{2}{2} = \text{C}$.

28. konspekt.

Tabamisülesanne:

do mi
Tä - - na küll hõõ - gub veel tu - ki - ke

tuld, hom - me, jah, hom - me on must na - gu muld.

1., 3., 5. ja 7. taktikriipsu kustutamise teel saadakse liittakt $\frac{6}{8}$.

Märkus. Lahus klassidega töötades, on võimalik viienda õppeaasta kursustest 10 esimest ülesannet siirda neljandasse.

VIIES ÕPPEAASTA.

Laule õpitakse kuulmise järele (analüüsid) edasi, kergemaid lauldakse otse noodist. Harjutisteks kasutatakse tabamisülesandeid, aga ka etteütlusülesandeid, mida õpetaja ettelaulmise järele ka märgitakse. Vastavate etteütlus- ja tabamisharjutiste ning laulude abil võidakse selgitada kõik, koolilauludes ettetulevad noodikirja välised märgid ja rütmivormid, vahest ka keskkoon-

d i s (sünkoop) = ja kolmik (triool) =

Järgnevad 22 ülesannet võetakse läbi aasta jooksul, nõnda et ühe ülesande käsitlemine on mõeldud mitmeks tunniks.

1. ülesanne.

1. Muusika: laul ja mäng. 2. Klaveri sõrmised.
3. Põhi- ja vahehelid.

Juba paar aastat oleme käsitelnud muusikat niisugusel kujul, mida nimetatakse lauluks. — Aga on olemas ka teissugust muusikat. Seda olete kuulnud siin koolis, kirikus, kontsertidel, mõned isegi kodus. — Mis muusika see on? (Mäng, mängumuusika). — Nüüd peame lähemalt tutvuma mängumuusikaga ja mänguriistadega. — Missugusi mänguriistu teie tunnete? — Kuidas nendel mängitakse? — Mängus, nagu laulus kuulatakse helisid. Kuid siiski peame õppima palju uusi asju, et paremini mõista mängitud helisid.

Õppevahendina võidakse tarvitada kas harmooniumi või klaverit:

Need siin on klaveri sõrmissed, mida lüües kõlab heli. — Sõrmiseid on kaheksaguseid: valgeid ja musti. — Mustad on lühemad, nad on korraldatud sarjade kaupa: kaks-kolm-kaks-kolm... (näitab. — Mustade sarjade vahel on alati kaks valget sõrmist kõrvuti, nende vahel puudub must sõrmis.

Kuulame nüüd, missugusi helisid nad siis ka meile annavad!

Õpetaja näitab tahvlilt ja üks arenenum õpilane mängib vastavat sõrmist klaveril, või, kui klass väike, võivad õpilased koguneda klaveri ette, kus õpet. mängib ja seletab.

Vajutame seda sõrmist (c^1). — Aga seda (d^1). — Kumb heli on kõrgem? — Katsume nüüd seda sõrmist (e^1). — Kuidas on selle kõrgus, võrreldes eelmistega? —

Muid näiteid.

Kuidas sõrmissed on korraldatud helikõrguse suhtes? (Klaveril mängides, paremale poole helikõrgus vähehaaval tõuseb, vasakule siirdudes — alaneb. Tõuseb ja alaneb aste-astmelt). — Valgetel sõrmistel mängitud helid on põhihelid. — Mustadel sõrmistel mängitud helid on vahelihed.

Kui õpet. arvab, et ta „redeli“ või mingi teise õppevahendi abil suudab asja paremini selgitada (näit. koolis, kus pole klaverit ega harmooniumi), tehku seda.

2. ülesanne.

1. Helivahe. 2. Pooltoon, tervetoon.

Kahe heli kõrgusvahe on helivahe. — Näiteid sellest, et helivahed võivad olla mitmesuurused. — Väikesim helivahe on pooltoon. — Kahe, kõrvu seisva sõrmise helivahe on pooltoon. — Näiteid sellest, et põhihelist kõrval seisva vahehelini on pooltoon; et kahe, kõrvu seisva põhiheli vahe võib olla pooltooni (*e-f, h-c*); et kahe, kõrvu seisva vaheheli vahe ei või kunagi olla pooltooni.

Kõik näited sooritatakse nõnda, et esiteks näidatakse tabelist, siis mängitakse ja lauldakse („m“:ga).

Kaks, kõrvu seisvat pooltoonilist vahet, moodustavad kokku tervetooni. — Näiteid, nagu pooltooni seletusel. — Missugusi sarju vahehelid moodustavad? (Kahekolme kaupa).

3. ülesanne.

1. Mängunimed. 2. Suhteline helikõrgus. 3. Kindel helikõrgus.

Missuguste nimedega oleme helisid laulnud? (*Do, re, mi...*) Missugune heli on *do*? (Iga heli võib olla *do* = põhitoon). — Siin on mul helihark. Kuulake missuguse heli see annab! — Ümisetakse seda tasa „m“:ga. — Selle heli nimi võib olla *do* või *re* või *mi* j. n. e. — Kui klaver hääles: kes leiab klaverist sama heli? — Õpilased ümisedavad heli tasa ja üks õpil. otsib seda klaverist. — Vaata hästi, missugust sõrmist sa vajutasid ja näita sama sõrmis tabelist! — Kui meil oleks kas või kümme heliharki, kõik nad annaksid selle sama heli, või mängiksime ükskõik missuguse klaveriga seda sõrmist, kõik nad annavad selle sama heli. — Kui tahaksime täp-

salt nimetada just seda heli, siis laulunimed selleks enam ei kõlbagi. — Helidel, mis tähendavad teatud kindlat kõrgust, on hoopis teised nimed. Need on helide mängunimed. Laulunimedega nimetatakse helisid, mille kõrgus muutub, kuid mis on üksteisega teatud suhtes. — Laulunimedega väljendatakse suhtelist helikõrgust. — Mängunimedega nimetatakse niisuguseid helisid, mille kõrgus on muutmatu ja täpsalt kindlaks määratud. — Mängunimedega väljendatakse kindlat helikõrgust.

4. ülesanne.

Põhihelid *c*, *d*, *e*, *f* ja nende sõrmised.

Kahest kõrvusisvast vahehelisõrmisest pahemal pool asuv valge sõrmis annab heli, mille nimi on *c*. — Otsitakse sõrmistabelist kõik *c*:*d*, mängitakse klaveril ja lauldakse („m“:ga) võimaluse järele. — *C*:st järgmine põhiheli on *d*. — Näidatakse kõik *d*:*d*, mängitakse ja võimaluse järele lauldakse. — Kui suur on vahe *c*:st *d*:ni? (Tervetoon). — Lauldakse tervetoon *c*—*d* („m“:ga ja nimedega: „cee—dee“). — Järgmine põhiheli üles on *e*. — Näidatakse, mängitakse ja lauldakse. — Kui suur vahe on *c*¹:st *e*¹:ni? (Kaks tervetooni). — Lauldakse klaveri järele esiteks *d*—*e*, siis *c*—*e*, esiteks „m“:ga ja siis mängunimedega. — Järgmine põhiheli on *f*. — Näidatakse, mängitakse, lauldakse. — Pannakse tähele heli vahesid *e*—*f*, *d*—*f*, *c*—*f*. — Harjutatakse *c*—*d*—*e*—*f* sõrmiste näitamist, mängimist ja laulmist.

5. ülesanne.

Põhihelid *g*, *a*, *h* ja nende sõrmised.

Põhihelid *g*, *a*, *h* ja vastavad sõrmised õpetatakse nagu teisedki põhihelid eelmises ülesandes. — Isenime-

lisi põhihelisid on 7. — Põhihelide nimed on pärit tähestikust, nende järjekord vanasti oligi niisugune: *a, b, c, d, e, f, g*. — Harjutamist nagu varem.

Harjutusülesandeid:

Kui põhihelisõrmised ja -nimed on õpitud, oleks häämitmel tunnil neid meelde tuletada ja harjutada. Vähe-malt alguses on tarvilik, et kui põhiheli mängitakse, samal üks õpilastest näitab vastavat sõrmist tabelist, et terve klass korruga võiks jälgida tööd. Ülsandeiks võivad olla, peale üksikute helide mängimise, ka järgmised võtted:

Mängitakse *c - e - g*; ümisetakse kaasa ja pannakse tähele, et see on duurkolmkõla.

Mängitakse $c^1 - d - e - f - g - a - h - c^2$; pannakse tähele, et see on duurstmik.

Mängitakse $c^1 - c - e - e - g - g - c^2$, mis on algus laulust „Küll on kena kelguga“.

Mängitakse $a - c^1 - e^1$. Mis see on? j. n. e.

Õpilastele väga meeldib, kui nendele võimaldatakse mängida helisid, mis moodustavad mingi tuntud laulu, või selle alguse.

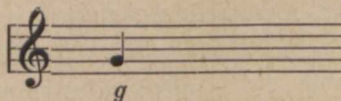
Olgu õpilastel noodivihkudes sõrmistabel, kust nad võivad kodus „mängida“.

Kui põhihelisõrmised ja -nimed on selged, asutakse põhihelide märkimisele.

6. ülesanne.

1. G-võti. 2. Noot *g*.

Noodivõtme keskmine laiem osa näitab teist joont ja määrab *g* teisele joonele kindlaks; sellest = *g - v õ t i*.

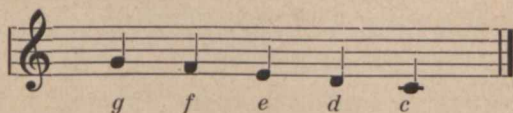

K o d u t ö ö: õpetaja on igäühe noodivihku kirjutatud noodivõtme ja noodi *g*; selle järele peab iga õpilane järgmiseks korraks kirjutama neid paar joonestikku.

7. ülesanne.

Noodid *c, d, e, f*.

Mis märk see on, mis nagu avab joonestiku nootide märkimiseks? (G-võti). — Kirjutame g-võtme tahvlile! — Missuguse noodi koha määrab g-võti kindlaks? (*g*). — Kirjutame *g*! — Ühe tuntud noodi järele on kerge määrata teiste nootide kohad, kui teame, et põhihelid järjekorras kirjutatakse joontele ja vahedesse. — Mis on järgmine põhiheli *g*-st alla? (*f*). Kus see asub? (1. vahes). — Otsitakse üles *e, d* ja *c* kohad. Nõnda saadakse järgmised noodid:

Näidatakse noodist ja sõrmistabelist ning mängitakse kõik väljapandud põhihelid neid nimetades; ülesande sooritavad õpilased kordamööda. Õpet. küsitleb: kus on *e*? *f*? *d*? j. n. e. — Mis noot asub 1. joonel? 1. vahes? 1. alumisel abijoonel? j. n. e. — Õpet. näitab sõrmistabelist *d*:d ja küsib: mis see on? Selle koht joonestikul? j. n. e.

K o d u t ö ö k s kirjutagu iga õpilane oma noodivihku õpet. kirjutatud näite järele paar joonestikku noote *c, d, e, f, g*.

8. ülesanne.

Noodid *a, h, c²*.

Sama, mis eelmiselgi tunnil.

Harjutusülesanded:

Mitmel tunnil sooritatakse vahelduvaid karjut.-ülesandeid:

Õpet. etteütluse järele üks õpilastest näitab sõrmistabelist, teine mängib klaveril, kolmas kirjutab joonestikule ja teised vihkudesse: *e-e-d-d-c-c-c-e-e-e-d-d-c-c-c-e-e-e-e-f-a-g*. — Mängitakse ülesanne uuesti, nüüd juba noodist. Mis laul algab nõnda?

Samasugune ülesanne, aga nüüd üks õpilastest näitab raamatust mingisuguse laulu noodid, teine kirjutab tahvlile, kolmas näitab sõrmistabelist, neljas mängib, teised jälgivad igaüks oma lauluraamatust, kas tuleb õieti.

Kodutööid: õpetaja on kirjutanud laste noodivihkesse joonestiku alla põhihelide nimesid, helid, mis moodustavad osa mõnest tuntud laulust; järgmiseks korraks antakse õpilastele kirjutada noodid joonestikule ja õppida „mängima“ viis oma sõrmistabelil. Vahest mõni kodus arvab ka viisi. Ülesandeks võib olla ka osa mõnest õpitavast laulust.

Õpetaja valvaku järele, et noodid kirjutataks puhtasti ja parajate vahedega.

Kui eri oktaave veel ei tunta, siis jätkugu näpunäiteks järgmisest:

a) õpet. teatab algusheli koha täpsalt ja b) samanimelistest nootidest valitagu see, mis asub eelmisele lähemal.

Võiks aga siiski väga hästi V kl. näidata oktaave: esimene, teine (kuni a²) ja väike (kuni g).

Kui õpilased suudavad osaltki kasutada oma teadmisi põhihelisõrmistest, — nimedest ja vastavaist nootidest, on küllalt põhjust arvestada seda laule õppides. See läheb

korda järgmiselt: mingi fraas õpetatavast laulust õpitakse nõnda, et üks õpil. mängib klaveril ja teised laulavad kaasa. (Keegi peab muidugi esimesena näitama sõrmistabelist). — on kasulik vahete-vahel anda õpilastele kodutööks õppida „mängima“ järgmisel tunnil õpitav laul. Selleks sobib esialgu laul ilma eelmärgistikuta.

9. ülesanne.

G-duur.

Kus on duuri põhitoon siis, kui ei ole eelmärgistikku? (1. alum. abijoonel ja 3. vahes). Mis on selle noodi mängunimi (sõrmise nimi)? (*c*). — See on siis niisugune duur, mille põhitooni mängunimi on *c* (sõrmise nimi on *c*). — Niisugust duuri, mille põhitooniks on *c*, nimetatakse *C-duuriks*. — Kui laulul puudub eelmärgistik ja põhitooniks on *c*, on laul G-duuris. (Tähele panna suur G!). — Otsitakse lauluraamatust laule G-duuris. Üks nendest lauludest sobiks sel korral ka lauluülesandeks.

10. ülesanne.

a-moll.

Kui duuri põhitoon on teada, kus asub molli põhitoon? (kaks kohta duuri *do*:st madalamal). — Kus on molli põhitoon, kui ei ole eelmärgistikku? (2. alum. abijoonel ja 2. vahes). — Mis on selle noodi mängunimi? (*a*). — Mis mollis on laul kirjutatud, kui selle põhitoon on *a*? (a-mollis. Tähele panna väike a!). — Näiteid lauluraamatust: määratakse laulude helistik, millel pole eesmärgistikku. — Lauluülesanne a-mollis.

11. ülesanne.

Kõrgendatud vahehelid ja nende sõrmised.

Nüüd peame lähemalt tutvuma ka vahehelidega. — Mitu vaheheli on kokku? (viis). — Põhihelide nimed on saadud tähestikust. — Need märgitakse ühe tähega. Vahehelidel pole nii lihtsaid nimesid. Vahehelide nimed tuletatakse kõrval asuvate põhihelide nimist.

C ja *d* vahel asuv (must) vaheheli saab oma nime kas *c*:st või *d*:st. Sellel võib olla kaks nime. — Samuti on kaks nime ka *d* ja *e* vahelisel vahehelil, üks tuletatud *d*:st, teine *e*:st. — Vahehelisid on viis, mitu nime siis nendel on kokku? (10).

Tutvume nüüd esiteks nende nimedega, mis tuletatud kõrvuseisvast madalamast põhihelinimest, mis just nagu oleks kõrgendatud. — Neid vahehelisid nimetataksegi kõrgendatud vahehelideks.

Siin on *c* (õpet. näitab sõrmistabelist). — *C*:st kõrgendatud vaheheli on *cis* (näitab, mängib). — See on *d*. *D*:st kõrg. vaheheli on *dis*. — Kui lahutame vaheheli nimest põhiheli nime, mis jääb vaheheli nime lõpuks? (-is). Selle sama lõpu abil (-is) tuletatakse ka teiste kõrgendatud vahehelide nimed. — See on *f*. Mis on kõrgendatud *f*:i nimi? (*fis*). — Samuti saadakse *gis* ja *ais*.

Harjutusülesandeid:

Nõuab järjekindlat harjutamist, enne kui õpilase tatumuses kujuneb tarvilik side vaheheli nime ja vastava sõrmise vahel. Harjutused võivad olla umbes järgmised:

- a) Mis sõrmis asub *c*:st $\frac{1}{2}$ tooni kõrgemal?
" " " *f*:st $\frac{1}{2}$ " "
" " " *d*:st $\frac{1}{2}$ " "

- b) Kui suur helivahe on *c* — *cis*?
 „ „ „ „ *d* — *dis*?
 „ „ „ „ *a* — *ais*?
 „ „ „ „ *cis* — *dis*?
 „ „ „ „ *fis* — *gis*?
 „ „ „ „ *gis* — *ais*?
 „ „ „ „ *f* — *fis*?
 „ „ „ „ *g* — *ais*?
 „ „ „ „ *dis* — *f*?

J. n. e.

- c) Mis heli asub tervtooni võrra kõrgemal *e*:st?
 „ „ „ $1\frac{1}{2}$ -tooni „ *fis*:ist?

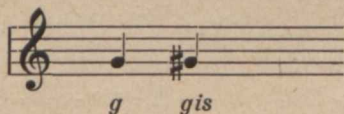
J. n. e.

d) Üks õpil. näitab sõrmistabelist, teine mängib õpetaja öeldud helid: *h - a - gis - fis - gis - a - fis - e*. — Mis laul sellest tuli? („Raa - rii - raa“...).

12. ülesanne.

Kõrgendatud vahehelide märkimine.

Nüüd peame õppima ka märkima kõrgendatud vahehelisid. — Kuna põhihelid on vallutanud endale kõik kohad joonestikul, siis vahehelidele pole jäänudki omaette kohta. Sellepärast vahehelid märgitakse põhihelidega samadele kohtadele. — Kuid noodist üksi ei jätke nende märkimiseks. Üks lisamärk on selleks veel tarvis. — Selle lisamärgi teie juba tunnete eelmärgistikust. — Mis märgid need on, mis moodustavad eelmärgistiku? (Ristid ja beed). — Kõrgendatud vaheheli ette pannakse rist, sellepärast võib risti nimetada ka *kõrgendusmärgiks*. — Siin on meil *g*:

gis märgitakse samale joonele, kus *g:gi*, ainult noodi ette pannakse kõrgendusmärk. (Õpet. teeb teise *g*, mille ette paneb risti). — 2. joon läheb kõrgendumärgi põikjoonekeste keskelt läbi. — Kuidas märgitakse *fis? ais? cis? dis?* (Kirjutatakse põiheli ja selle muude). — Harjutatakse kõrgendatud vahehelide märkimist. — Nõnda siis kõrgendatud vahehelid kirjutatakse vastavate põihelide kohtadele ja ette pannakse rist.

Harjutusülesanded:

Õpetaja nimetab vaheheli, üks õpilane näitab sõrmistabelist, teine mängib klaveril (harmooniumil), kolmas kirjutab tahvlile ja teised kirjutavad vihkudesse.

Õpet. kirjutab vaheheli tahvlile, üks õpilane nimetab selle, teine näitab tabelist, kolmas mängis ja teised kirjutavad vihkudesse.

Kodutööks: Õpet. kirjutab tahvlile vahehelide nimesid, õpilased kirjutavad vihkudesse, ja kodus kirjutavad noodid ja õpivad mängima igauks omast tabelist.

Kui õpilasi on nõnda harjutatud mõne tunni jooksul, võidakse väikselt katsuda mängida õpitavaid laule või osi nendest. Sel juhul kõlbavad muidugi ainult # = helistikud. Seni kui eelmärgistikku ei tunta, nimetagu õpetaja alati lauldava laulu nootide nimed.

13. ülesanne.

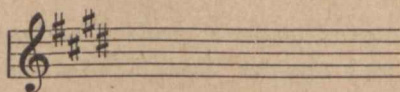
Ristidega eelmärgistik.

Õpet. etetütluse järele üks õpilane näitab sõrmistabelist, teine mängib ja kolmas kirjutab tahvlile järgmised helid:

e - fis - gis - a - h - cis - dis - e.

Mängi need veel kord! — Mis sellest sai? (Duurastmik). — Mis on selle põhitoon? (E). — Mis duurstmik see siis on? (E-duur astmik). — Kui mõni laul on kirjutatud E-duuris, siis esineb selles rohkesti vahehelisid. Mitu? (Neli). — Niisuguses laulus peab väga paljude nootide ette kirjutatama rist. See oleks tülikas. (Näiteks sobiks harjutis E-duuris, kus ristid on esialgu nootide ees). — Selle tõttu jäetaksegi ristid kirjutamata nootide ette ja selle asemel pannakse need kõik ühte kohta laulu alguses e e l m ä r g i s t i k u k s.

Missugused vahehelid esinevad E-duuri põhihelide hulgas? (*fis, gis, cis, dis*). — Mitu risti siis tuleb panna laulu algusesse? (Neli). — Need ristid kirjutatakse alati järgmises korras:

Eelmärgistiku ristid kõrgendavad kõiki noote, mis asuvad samas kohas, kus ristki. — Kui nüüd peaksime mängima mingisugust laulu, kus eelmärgistikuks on risti, siis peaksime esiteks selgitama, missugused vahehelid laulus esinevad. — Ülalolevas näites on alati *f*:i asemel *fis*, *c* asemel *cis*, *g* asemel *gis* ja *d* asemel *dis*.

Eelmärgistiku ristide järjekord on alati sama: kui on üks rist, on see *fis*; kui on 2# , siis on need *fis, cis*; kolm — *fis, cis, gis*; neli — *fis, cis, gis, dis*; 5# — *fis, cis, gis, dis, ais*.

14. ülesanne.

Helistikkude määramine ristide järele.

Millest koosneb astmik? (Helidest). — Astmikus on hulk helisid, 7 heli. — Kuidas nimetatakse niisugust

kohta kus on palju saari? (Saarestik). — Astmikus on hulk helisid, sellepärast teda võib nimetada ka helistikuks.

Kui eelmärgistikuks on riste, asub duuri *do* (põhitoon) viimasest ristist järgmisel kohal ülespoole. — Mולי *do* märgitakse duuri *do*:st kaks kohta madalamale. — Laulu helistik määratakse järgmiselt:

- a) Vaadatakse eelmärgistikust, kus on duuri ja mולי põhitoon;
- b) laulu viimane heli (põhitoon) näitab, kas laul on duuris või mollis;
- c) laul on nõnda selles helistikus, mida näitab põhitoon (G-duuris, f-mollis, A-duuris, cis-mollis jne.)

Harjutusülesanded.

Seni saavutatud teadmisi peab võimaluse järele kasutatama uusi laule õppides. Kodutööks võidakse anda uusi laule mängida. Muidugi ainult # -helistikud võivad nõnda tulla küsimuse alla.

Madaldatud vahehelid õpetatakse nagu kõrgendatudki. Õpetamise peakohad on järgmised:

15. ülesanne.

Madaldatud vahehelid ja nende sõrmised.

Kõrgendatud vahehelid on saadud nagu allpool asuvaid põhihelisid kõrgendades. — Madaldatud vahehelid saadakse nagu ülalpool asuvait põhihelisid madaldades.

Madaldatud vahehelide nimed on: *des* (=cis), *es* (=dis), *ges* (=fis), *as* (=gis), *b* (=ais).

Madaldatud vahehelide nimed saadakse vastavaist põhihelide nimist liites nendele kaashääliku järele lõpu -es ja täishääliku järele lõpu -s; *h* muutb *b*:ks.

Harjutusülesandeid nagu varem.

16. ülesanne.

Madaldatud vahehelide märkimine.

Madaldatud vahehelid kirjutatakse vastavate põhihelide kohtadele ja ette pannakse bee (=madaldus märk). —

Harjutusülesandeid.

17. ülesanne.

Beedega eelmärgistik.

Et beesid mitte kirjutada iga kord noodi ette, pannakse need laulu algusesse võtme juurde.

Eelmärgistiku beed madaldavad kõiki noote, mis asuvad samas kohas, kus beegi, muutes põhihelid vahehelideks.

Harjutusülesandeid.

18. ülesanne.

Helistiku määramine, kui eelmärgistikuks on üks bee.

Kui võtme juures on üks bee, asub duuri põhitoon

1. vahes ja molli põhitoon joonestiku all, ja laul on kas F-duuris või d-mollis.

19. ülesanne.

Helistiku määramine, kui beesid on rohkem kui üks.

Kui eelmärgistikuks on rohem beesid, on duuri põhitoon eelviimase bee kohal, molli põhitoon sellest kaks kohta madalamal.

Nõnda on ka beede juures, et laul on selles helistikus, mida näitab põhitoon (B-duuris, Es-duuris, g-mollis, c-mollis j. n. e.).

Harjutusülesandeid.

20. ülesanne.

1. Põhiastmed. 2. Muudetud helid.

Oletame, et õpitava laulu on g-mollis. — Laulu vaadeldes tehakse küsimusi: Missugune eelmärgistik on laulul? (Kaks beed). — Kus asub duuri *do*? (3. joonel). — Molli *do*? (2. joonel). — Kummas helitõus on laul, kui kord põhitoon asub 2. joonel? (Mollis). — Mis on selle laulu *do* (põhitooni) mängunimi? (*g*). — Mis helistikus on laul? (*g*-mollis). — Mitu vaaheli kuulub *g*-molli helide hulka? (Kaks: *b* ja *es*). — Helid, mis kuuluvad helistikku, on *põhiastmed*. — Nimetage kõik *g*-molli põhiastmed! (*g - a - b - c - d - es - f - g*). — Põhiastmed kõrguse järele aste-astmelt korraldatuina moodustavad *astmikku*. — Astmik algab põhitoonist. — Laules tarvitatakse enamasti ainult põhiastmeid. — Kuid tuleb siiski ette vahelharva, et laulus esineb niisugune heli, mis üldse ei kuulu põhiastmete hulka. (Näit. *g*-moll laulus kõrgendatud juhttoon *fis*). — Helid, mis ei kuulu põhiastmete hulka, ei kuulu helistikku, on *muudetud helid*. — Muudetud heli märgitakse juhusliku be- või ristiga.

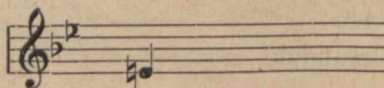
Juhusliku be- või risti mõju ulatub ainult taktikriipsuni.

Nimetatakse laulu noodid mängunimedega. — Keegi arenenumaist õpilastest mängib viit klaveril. — Lauldakse noodist sõnadega.

21. ülesanne.

Keelumärk.

Muudetud helid on tihti vaahelid. Kuid nõnda siiski ei ole alati. B-duuri eelmärgistik on *b*, *es*:

Es on B-duuri põhiaste. Kui laulus esineb kõrgendatud *es*, siis seda ei või märkida kõrgendusmärgiga, vaid selleks vajatakse keelumärki \sharp ; nüüd vaheliheli *es* muutub põhiheliks, *e:ks*.

Keelumärk keelab bee või risti mõju. — Keelumärgi mõju ulatub ainult taktikriipsuni.

Keelumärk õpetatakse vastava laulu või harjutise abil.

22. ülesanne.

Kordamine.

Riste ja beesid tarvitatakse eelmärgistikus ja juhuslike kõrgendajaina või madaldajaina. Võtme juures nad näitavad põhiastmeid, juhuslikena — enamikult muudetud helisid.

Eelmärgistiku ristid või beed mõjuvad läbi terve helitöö (laulu), juhuslikud — ainult kuni esimese taktikriipsuni (järgmise taktikr.).

Keelumärk keelab oma noodilt kas eelmärgistiku või samas taktis varem olnud juhusliku risti või bee mõju.

KUUES ÕPPEAASTA.

Ka sel aastal õpitakse laule kuulmise järele edasi nagu varemgi, analüüsides ja arutades. Kõiksugu teoreetiliste nähtuste ja välise kirjaviisi seletus peab väljuma laulust enesest, abiks kasutades lühikesi etteütlus- ja tabamisharjutisi.

Kui õpetaja peab hädatarvilikuks jätta silpnimed absoluutse helikõrguse jaoks ja kui ta seda seni pole teinud, siis võiks seda 6. õppeaastal teha. Tuleb ainult meeles pidada, et kogu see „mažööride, „minööride“, „dieeside“ ja „bemoolide“ tarvitamine teeb algkooli süstemaatilise lauluõpetamise palju keerulisemaks. Ka kõlaliselt on nad lastele äärmiselt rasked välja rääkida.

Järgnevad 10 ülesannet võetakse läbi aasta jooksul. Ühe ülesande käsitlemine on mõeldud mitmeks tunniks.

1. ülesanne.

F r a a s seletatakse laulu „Kallis emakene“ ühenduses.

Loetakse laulu sõnad raamatust. — Mis helistikus laul on? (*fis*-mollis). — Õpet. antud põhitoonist lauldakse kolmkõla ja *do*. — Lauldakse noodist sõnadega. — Rõhualade jagavus? (2). — Lauldakse juhatades (2 peale).

Rõhualad rühmituvad suuremaiks tervikuiks, mis on väga kerge aru saada, nõnda et võite kohe öelda, mitu

niisugust suuremat osa selles laulus on, kui ma selle teile ette laulan. Kuulake! — Õpetaja laulab, fraase selgesti üksteisest eraldades. — Pannakse tähele, et hingamiskohtade järele laul jaguneb nelja ossa. Neid osi nimetatakse fraaseks. Selle laulu fraasid eraldasime kergesti, nende vahel hingati. — Nõnda ongi lugu enamikus laules, kuigi mitte alati.

Mitu rõhuala on selles laulus igas fraasis? (Neli). — Küsimus selgitatakse laulmise ja noodikirja abil. — Enamasti on laulude fraases 4 rõhuala, aga võib olla ka teisiti (3,5).

2. ülesanne.

Laul selgitatakse J. Kappeli laulu „Õhtul“ ühenduses.

Lauldakse raamatust. — Fraaside arv — 8. — Igas fraasis 4 rõhuala. — Fraasile vastab luules värsis. — Kirjutada salm värsside kaupa üksteise alla. — Muusikas on ka omad värssid ja salmid. — Salmile vastab muusikas laul. — Kõik koolis lauldud viisid on laulud. — Teisi näiteid. — Laulus võib olla 4 (harilikult) või 5, 6 ja rohkemgi fraase.

Pandagu tähele, et selles raamatus sõna „laul“ vastab muusikalisele mõistele lause ja liilause (periood), mis algkoolis vahest on üleliigsed.

3. ülesanne.

Rütmiüksused.

Rõhualad rühmituvad fraaseks, fraasid lauleks.

Kuidas nimetatakse rõhuala osi? (Taktiosadeks). — Mitu taktiosa rõhualas võib olla? (2 või 3). — Mitu rõhu-

ala on harilikult fraasis? (4). — Mitu fraasi on laulus? (Harilikult 4, aga tihti ka rohkem).

Rõhualad, fraasid ja laulud on rütmiüksused.

Edaspidi sooritatagu iga õpitava laulu üle lühike rütmianalüüs: rõhualade jagavus? Mitu fraasi on õpitavas laulus? Mitu rõhuala fraasis?

4. ülesanne.

Ajamõõt (tempo).

Seda kiirust, milles helitöid ettekantakse, nimetatakse a j a m õ õ d u k s ehk t e m p o k s. — Tempo tähistatakse harilikult laulu algul sõnadega, kas eesti- või võõrkeeles. — Harilikud, tempot tähendavad sõnad on järgmised (õp. kirjutab tahvlile esiteks eestikeelse ja siis kõrvale võõrkeelse nimetuse):

laialt, pikalt — largo

käies — andante

parajasti — moderato

kiiresti — allegro

Missugune nimetus on kõige sobivam sel tunnil lauldud laulule? — Näiteid lauldud laulest, millede tempo määratakse.

5. ülesanne.

Tempomuutused.

Uue laulu ühenduses õpetatakse tempomuutused.

Missuguses tempos oleme seda laulu laulnud? — Missuguseid teisi temponimetusi veel teate?

Räägitakse tihti muusikalisest masindamisest. Sellega tähendatakse harilikult seda, et helitöö, näit. laul on lauldud kindlas tempos, sugugi sellest kõrvale kaldumata. — Niisugune laulmine sobib hästi praktiliseks

otstarbeks, nagu marssimiseks, tantsuks, laulumänguks. Kuid muusikaliseks sarnast ettekannet ei või nimetada: see on liig kange ja kavakindel. Muusika tahab vabam olla.

Muusikaline maitse nõuab rütmilist paenduvust; päris nagu luuletuse deklameeriminegi nõuab, et mõned kohad lausutaks kiiremini, mõned — aeglasemini, alati luuletuse sisu järele.

Kavakindlat deklameerimist värsijala rõhkude järele nimetame raiumiseks. Samuti võiksime nimetada ka laulu liialdatud täpsas rütmis.

Oleme laulnud laulu „Miks sa nutad, lillekene?“ — Mis oli selle tempo? (Moderato). — Kuid laulu mõju on hoopis suurem, kui mõnes fraasis tempot pikendame, näit. eelviimases taktis. — Kui peale selle mõnes taktis hääletugevus muutub, on laulu mõju palju valdavam. — Katsume laulda nõnda!

Üldised temponimetused tähendavad p õ h i t e m p o t. Põhitempost võidakse kalduda kõrvale kas kiiremas või aeglasemas suunas. — Kõrvalekaldumised põhitempost tähistatakse sõnadega:

aeglasemaks jäädes — ritardanto (rit.),
rutates — stringendo (string.).

Väiksemaid tempomuutusi ei ole kombeks, ega ole ka võimalik alati märkida. Nende tähelepanemine jääb iga ettekandja enda hooleks.

6. ülesanne.

Peatis (fermaat) õpetatakse laulu „Kuju“ ühenduses.

Laulu õpitakse nagu harilikult. — Missuguses tempos meie seda laulu laulsime? — Laulame veel ja püüame panna tähele, kas kaldume põhitempost kõrvale! — Arutatakse kõrvalekaldumisi.

Peame veel õppima ühe asja, mis on ühenduses laulu rütmiga. — Lauldakse laulu. — Viimane noot vältab ühe löögi. Laulu lõpus pikendame pisut tempot ja kui laul juba muide läheb, siis jätab väga hää mulje, kui eelviimast takti venitame (rit.) ja viimast nooti pisut pikendame. — Laulame nõnda! — Laulule on eduks, kui teatavais kohis mõni heli lauldakse pikemaks kui noot näitab. Nõnda on lugu eriti laulu lõpus.

Heli pikendamine on tihti päris ebamäärane. — Pikendatakse ka laulu keskel; näit. selles laulus 10. taktis sõna „mind“ pikemaks laulduna on väga ilus.

Meloodia rütmiline käik mõnikord nagu puhkuseks nõuab lühikest peatust. — Seda peatust tähistatakse peatise-ga (fermaadiga) ♩, mis pannakse üles noodi kohale.

7. ülesanne.

Kooskõla.

Oleme mitu korda rääkinud kolmkõladest ja veel rohkem laulnud neid. — Missuguseid kolmkõlasid teie teate? (Duur- ja mollkolmkõla). — Lauldakse duurkolmkõla õpet. antud põhitoonist. — Lauldakse ka mollkolmkõla. — Kolmkõlasid lauldes, oleme laulnud helid alati üksteise järele. — Kolmkõla võime laulda ka teisiti. Nõnda: osa klassist laulab *do:d* pikalt; teine osa laulab *do-mi*; kolmas osa klassist laulab *do-mi-sol*; algavad kõik korraga.

Esiteks kostab üks heli, *do*, siis kostab kaks heli, *do-mi*, ja selle järele kuuleme korraga kolm heli, *do-mi-sol*.

Kooskõla üldine täpsam definitsioon:

Kui kaks või enam helisid kõlab korraga, sünnib kooskõla.

Kaks, korraga kõlavat heli on kakskõla.

Kolm, „ „ „ „ kolmkõla.

Neli, „ „ „ „ nelikõla.

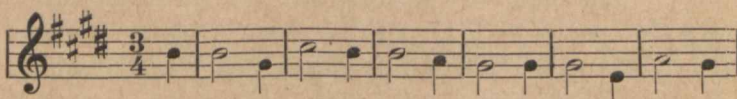
Viis, „ „ „ „ viiskõla.

Õpetaja mängib klaveril mitmesuguseid kooskõlasid ja küsib, mis kooskõla see on. Parem on seda teha kitsas seades (kooskõla helid võimalikult lähedal üksteisele); alguses mängitagu kooskõla helid järgimööda ja alles hiljem võetagu korruga.

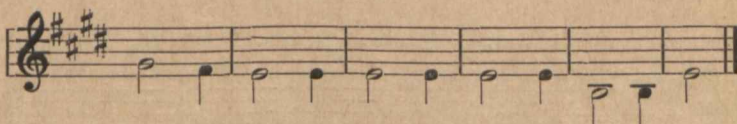
8. ülesanne.

Kakskõla.

Õpetaja kirjutab järgmise laulu tahvlile vartega alla:

All jär-vel õit-seb val-ge roos; tuul mängib kannelt

pil - li - roos: la - laa, la - laa, la - laa, la - laa!

Laul õpitakse, nagu harilikult, terve klassiga. — Pool klassi laulab üksi. — Teine pool laulab üksi. — See laul on huvitav selle poolest, et seda võib laulda ka rühma-kaupa: osa klassist algab esiteks lauluga peale, ja teine osa algab laulu ka algusest, kuid alles siis, kui I rühm algab juba teist fraasi.

Katsume nüüd esiteks laulda nõnda, et teie kõik laulate üheskoos ja mina hakkan laulma üksinda hiljem. — Kui see on korda läinud, katsutakse laulda laulu hari-liku keerdlauluna (kaanonina).

Seda laulu lauldes tekkisid ka kooskõlad. — Mis kooskõlad need olid? (K a k s k õ l a d). — Kirjutame need kooskõlad!

Mitmendast fraasist kahehäälsus algas? (Teisest). — Mis heli siin laulis I rühm? (Mi:d). — Ja mis laulis teine rühm? (Sol:i). — Märgime II rühma sol:i värvikriidiga! — Mis on järgmine heli I rühmal? (Mi). — II rühmal? (Sol). — Kirjutatakse terve kaanon:

All jär-vel

All jär - vel õit - seb val - ge roos; tuul mängib

õit - seb val - ge roos; tuul mängib kan - nelt

kan - nelt pil - li - roos: la - laa, la - laa, la - -

pil - li - roos: la - laa, la - laa, la - laa, la - laa!

laa, la - laa!

Kaanon lauldakse noodist nimede ja sõnadega.

9. ülesanne.

Kolmkõla.

Mineval korral laulsime 2-häälse laulu, kus esinesid kaksikõlad. — Laulame seda laulu veel! — Sellest laulust

võime kergesti teha ka kolmehääelse, kus esinevad juba kolmkõla d. — Laulge teie seda 2-häälsena, nagu laulsite, ma laulan kolmandat häält. — Laudakse, õpet. algab 3. fraasist. — Kas panite tähele, kuidas ma laulsin? (Sama viit, mis teisedki). — Laudakse kolmes rühmas.

Kaanonid on sobivaimad harjutised laste kuulmise arendamiseks algastmel. Kaanoni viise võidakse õppida juba I kl. alates ja III kl. alates katseid teha varem õpitud kaanon-meloodiate laulmisega rühmakaupa.

Kaanonite kõrval on põhjust viljelda lihtsaid 2-häälseid homofoonseid harjutisi ja laule IV kl. alates.

Kahehäälses laulus hoitagu selle üldise halva kombe eest, et lapsed ei laulaks liig valjusti. Lastel on loomulik püüe, esimesi katseid tehes, laulda nii valjusti, et teine hääl ei segaks. On väga tähtis, et õpilased, just vastuoks, harjuksid k u l a m a kooskõlasid.

10. ülesanne.

Modulatsioon.

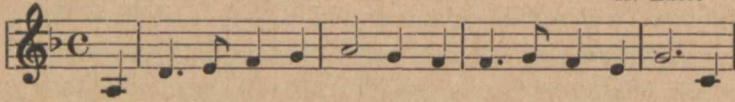
Laudakse A. Läte „Kodumäel“. — Õpitakse, nagu harilikult, kuulmise järele analüüsides: pannakse tähele rõhualade jagavust (2), laudakse juhatades (lihttaktina 2 peale, liittaktina 4 peale). — Põhitoon? Kolmkõla? Helitõug? (Vastatakse arvatavasti duur, sest et laulu teine pool ja lõppakkord on duuris).

Õpetaja juhhib laste tähelepanu laulu esimese kahe fraasi iseloomule. — Lauldes selgub, et esimene pool laulu on mollis, teine — duuris.

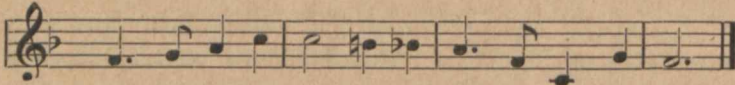
Õpetaja kirjutab viisi tahvlile, õpilased vihkudesse.

KODUMÄEL.

A. Läte.

1. Mu õn-ni-sa võt-tis kord kä-e kõr-va mind ja

viis mind mä-e ot-sa, sää-l tõs-tis ü-les mind.

2. „Poeg, vaata alla orgu ja vaata sinna ka, kus taeva äärel metsad on jutul pilvega!“
3. Vaat eemal rukkiväljad kui lained liiguvad ja viljapuie oksad kui tiivad kiiguvad.“
4. Ma poisikene vaatsin, et väsis väike silm, ja isa sülest nähes küll oli ilus ilm!
5. Siis pööris isa ümber ja näitas lõunasse ning pööris jälle ümber ja näitas idasse.
6. „Poeg, vaata, see on minu ja sinu isamaa! See kaunis maa on meie, me õitsev Eestimaa!“

J. Kunder.

Kui kuulmise järele osutub liig raskeks ära tunda alguse ja lõpu erinevat iseloomu, siis väliseks modulatsioonitundemärgiks on (sel juhul) m. s. see, et 1. rõhuline heli (eeltaktiline järgnev) ei kuulu viimase kolmkõla helide hulka. Laul algab d-mollisest dominandist.

Sarnast nähtust muusikas, kus viis siirdub ühest helistikust teise, nimetatakse siirdumiseks (modulatsiooniks). — Kus asub esimese poole *do* (põhitoon)? (Joonestiku all, *d*). — Teise poole *do*? (1. vahes, *f*). — Nõnda selle laulu 1. pool on d-mollis ja 2. pool — F-duuris. — Laul on siirdunud mollist rööpsesse (paralleelsesesse duuri. — Lauldakse laulu veel.

LISA.

Tüübilisemaid üldkonspekte.

I KLASSIS.

Kus üldõpetus, püütakse sellega siduda.

A. K o r r a t a k s e vanu laule. Lauldakse neid ka juhatades. Üksik laul.

B. U u s l a u l. Sissejuhatus. — Sõnade õppimine kooris ja üksikult. — Õpetaja laulab ette. — Õpetaja laulab veel laulu ette. — Lapsed ümisedevad tasa kaasa. — Harjutatakse laulu, tarvitades ka mänguriista abi. — Järgmistel tundidel harjutatakse laul selgeks.

C. L a u l u m ä n g e võib õpetaja õpitud lauludest ise kokku seada. Näit. „Raa-rii-raa“ võidakse mängida järgmiselt:

1) Seistakse ringis, käed vabalt.

2) Laulu alguses tõstetakse parema käe rusikas suu lähedale. Pahema käe rusikas liidetakse parema jätkuks (karjapäsun).

3) Kus esineb „raa-rii-raa“, sääl käed seletatud kujul suu ees, muide hoitakse kätest kinni, liigutakse ringis ja lauldakse.

„Kilks, kolks, koodid löövad“ võidakse mängida järgmiselt: iga salmi algul kilks:ile ja kolks:ile anda klaps, muide liigutakse ringis.

„Sõõru, sõõru, lehmakene“ võidakse mängida järgmiselt:

1) Alguses seistakse ringis, näod sisse, lauldakse ja kätega tehakse lüpsmisliigutusi (sõõru, sõõru),

2) kus „maalu, maalu“ tehakse paitamisliigutusi,

3) edasi käiakse ringis,

4) ja lõpus, kus viimane pikk „sõrr“, laskutakse kükile.

Tunni vältus — $\frac{1}{2}$ tundi.

II KLASSIS.

Seotakse üldõpetusega.

A. Korratatakse vanu laule, tehakse küsimusi: Kuidas seda laulu parem juhatada, kas lugeda üks-kaks või üks-kaks-kolm? — Õpetaja laulab, lapsed juhatavad lugedes. — Lauldakse juhatades. (Laulud peavad olema väga lihtsad). — Mis heli teile sellest laulust meelde jäi kõige paremini? — Lauldakse see heli (põhitoon) „a“:ga. — Üksik laul. — Üks õpilane juhatab. — Lauldakse laulu veel, õpetaja saadab klaveril.

B. Uus laul. Sissejuhatuse. — Sõnade õppimine kooris ja üksikult. — Õpetaja laulab ette mõne korra. — Arutatakse mitme peale laulu juhatada (2 või 3). — Õpetaja laulab, lapsed juhatavad lugedes: üks-kaks või üks-kaks-kolm. — Õpetaja mängib laulu, lapsed juhatavad. — Lapsed laulavad tasa kaasa. — Lauldakse juhatades. — Mis heli teile sellest laulust kõige paremini meelde jäi? (Lauldakse põhitooni „a“:ga. (Laul peab lõppema põhitooniga). — Igas laulus on olemas niisugune heli, mis hästi meelde jääb. — See on väga tähtis heli, selle nimi on põhitoon. — Lauldakse laulu veel. — Kuidas kõlab selle laulu põhitoon? (Lauldakse põhi-

tooni „a“:ga). — Üksik laul. — Lauldakse seistes, õpetaja saadab.

C. L a u l u m ä n g e n a g u I klassis.

Tunni vältus $\frac{1}{2}$ tundi.

III KLASSIS.

A. V a n u l a u l e korrates tehakse küsimusi:

Mitmeosalised rõhualad on sellel laulul? (2 või 3).

Kuidas kõlab põhitoon? Kolmkõla? Mis helitõus see laul on? (duuris või mollis).

Nendele küsimustele vastates, lapsed ei tohi muidugi kasutada noodiraamatu abi. (15 min.).

B. H a r j u t u s ü l e s a n n e (analüütiline või sünteetiline. (Vaata „Lisa“ H a r j u t u s ü l e s a n d e d!). (10 min.).

C. U u s l a u l. Sissejuhatus. — Ettelaulda. — Mitmeosalised rõhualad? (2 või 3). — Õpet. laulab, lapsed juhatavad. — Üks õpilane juhatab. — Lauldakse juhatades. — Kuidas kõlab do? Kolmkõla? (Lauldakse do-mi-sol kas duuris või mollis, laulu üldmulje järele). — Mis helitõus on see kolmkõla? (duur, moll). — Mis helitõus on see laul? — Õpet. kirjutab sõnad tahvile. — Sõnad loetakse kooris. — Takteerimine: õpet. laulab pikkamööda, iseloomukalt rõhutades teatud kohti, õpilane tõmbab rõhutatud silpidele (helidele) ette taktikriipsud. — Rütmi väljapanemine ühele joonele: käeviibete järele silpide kaupa, hiljem — taktide kaupa; ühele käeviipele (löögile) vastab , kahele — , kolmele — . ja need helid, mida läheb ühe löögiga kaks tükki, märgitakse ehk — Trallitatakse tingimata juhatades. — Tuletatakse taktinumbrid: ülemine number näitab mitu lööki on igas taktis (mitmeosalised on rõhualad), alumine — kui pikale noodile vastab üks löök. — Laulu lauldakse. — Lauldakse juhatades. Kui laul pikk, märgitakse rütmist ainult osa. (15 min.).

D. Lõpüks võib võtta mõne vana laulu või laulumängu. (15 min.).

Märkus. Kui lapsed juba nii kaugel, et ka helikõrgust välja pannakse, mida on soovitav teha pikkade ja keeruliste laulude asemel väikeste harjutiste abil, siis kohe peale takteerimist pannakse esiteks välja helikõrgus ja siis alles rütm.

Sarnast õpitud ja uute laulude analüüsi, uute laulude takteerimist, nende rütmi märkimist, trallitamist ja *lihtsamate* helikõrguste ülesmärkimist on põhjust pooldada igas algkooli klassis (ka IV, V ja VI).

Harjutusülesannete üldine lahendusviis.

Etteütlusülesanne (analüüs). Ettelaulda. — Rõhualade jagavus. — Laulda juhatahes (terve klass juhatab). — Põhitoon. Kolmkõla. Helitõug. — Sõnad tahvlile. — Takteerida. — Helikõrgus (algastmel rütm ühele joonele). — Rütm. — Eelmärgistik põhitooni asukoha ja laulu iseloomu järele. — Taktinumbrid. — Lihttakt või liittakt? — Trallitamine. — Nimedega laulmine. — Sõnadega laulmine juhatahes. — Järgneb uus laul samas helistikus. (10 min.).

Ta b a m i s ü l e s a n n e (süntees). Kirjutatakse tahvlile viis täielikult, nagu kord ja kohus. Vaatlus: — Kus asub do? (Lõpust näha). — Mitmeosalised taktid on sel laulul? — Mitu rõhuala on igas taktis? (Lihttaktis üks, liittaktis kaks rõhuala). — Missuguse noodiga võrdub taktiosa? — Küsitakse noodivältusi. — Trallitatakse. — Lauldakse nimedega. — Kirjutatakse sõnad alla. — Lauldakse sõnadega juhatahes. (10 min.).

Järgneb lõpetamata laul samas helistikus või uus laul, mis kudagi seotud harjutisega: kas rütmiliselt, rõhualade jagavuselt või helistikuliselt.

Tunni osade kord.

(III, IV, V ja VI kl.)

1. moodus: lüütiline või sünteetiline.
a) Õpitud laule. (15 m.). (10 m.).
b) Harjutusülesanne (analüütiline või sünteetiline). (10 m.). b) Pooleli jäänud laulust õpitud salmid. (10 min.).
c) Uus laul. (15 m.). c) Uued salmid ja õpitud laule. (20 m.).
2. moodus:
a) Harjutusülesanne (ana-

Mitmesuguseid võtteid laulutunnis kasutamiseks.

Kolmkõla tabeli kasutamine. (Umb. 30 sm. pikal joonelaual on kolm musta nõöpi; alumine — *do*, keskmine — *mi*, ülemine — *sol*. *Mi* võib olla liikuv.).

Kolmkõla helide laulmine nimedega (*do - mi - sol*) õpetaja mängu järele. (Õpet. võib ka ümiseda.).

Harjutusülesannete laulmine peale nimede veel ka mitmesuguste häälikute ja silpidega (a, m, r, la).

Osa klassist juhatab lugedes takti, osa laulab laulu.

Õpetaja kirjutab tahvlile mingit lihtsat viit, õpilased siin samas laulavad järele. (Enne algust lauldagu põhitoon ja kolmkõla!).

Laulude laulmine, kätega kõrgust terve klassiga näidates.

Žestide järele kolmkõla helide laulmine:

do = mõlemad käed rusikas

mi = mõlema käe peopesad ristloodis

sol = „ „ „ „ püstloodis.

(Käte kõrgus *do* : s madalaim, *sol* : is kõrgeim.).

Kuna laulutunnis kasutatavate abivõtete hulk on piiramatu, sest et iga leidlik lauluõpetaja loob neid ise olukordade järele, siis jätkugu nendest, mis siin nimetatud.

SISU.

	Lehek.
Lauluõpetajaile	5
Eessõna	9
Sissejuhatus	11
III õppeaasta	15
IV „	42
V „	68
VI „	84

LISA:

Tüübilisemaid üldkonspekte	95
Harjutusülesannete üldine lahendusviis	98
Tunni osade kord	99
Mitmesuguseid võtteid laulutunnis kasutamiseks	99

E. Mesiäinen'i toimet. on varem ilmunud algkooli laulumetoodika (sünteesile põhjenev) käsiraamat:

Laulmine algkoolis I.

Sis u: Häälamine, rütmitunde kindlustamine, kromaatiliste helide harjutamine, hingamine, laste hääleseadmine, solfedžio juhimine, oskussõnadest, laulu akustika ja 20 laulutunni konspekti I klassile.

Hind 1 kr. 50 senti.

Laulmine algkoolis II.

Sis u: 25 laulutunni konspekti II klassile.
Hind 50 senti.

Pealadu „*Päevalehe*“ raamatukaupluses: Tallinn,
Suur Karja tän. nr. 23.

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU
AR

2-01-06999

30. /
60 /

Kind Nr. 1.50

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

AR2-01-00999